

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

NOVEMBER 7 • 2005

**C. G. Hesselblad
och Münzen
und Medaillen AG**

**Om en sällsynt
örtug på
Vitenskapsmuseet
i Trondheim**

**Umeå läroverks
mynt- och
medaljsamling**

Pris 20 kr

Endast 600 exemplar kvar!

Medaljen visar Greve Pehr Ambjörn Sparre, det svenska frimärkets skapare, på åtsidan och ett 4-skilling banco frimärke på frånsidan. På brevet finner du frimärket Sparre och en specialstämpel som visar Sparres namnteckning.

Jubileumsmedalj Svenska frimärket 150 år

I samband med det svenska frimärkets 150-årsjubileum 2005 presenterade Posten en exklusiv jubileumsmedalj med ett medföljande vackert minnesbrev. Den unika medaljen är framtagen i samarbete med medaljkonstnär Ernst Nordin och frimärksgravör Martin Mörck, som också signerat minnesbrevet.

Passa på att lägga denna unika jubileumsmedalj till din samling. Upplagan är begränsad – endast 1100 exemplar! Om du beställer inom 10 dagar får du krönikan "25 frimärken – Ett urval av 150 års svenska frimärken" på köpet.

För att beställa, kontakta Posten Frimärkens kundtjänst på tfn 020-788 788 eller fax 0980-81490. Uppge kod MED05 för att få ditt exemplar av krönikan.

Jubileumsmedalj – Svenska frimärket 150 år
Utgivningsdag: 26 maj 2005
Vikt: 25 gram. Material: 999/1000 rent silver
Storlek: 35 mm i diameter
Pris: 690:00

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm

Tel 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

NOVEMBER

26 Myntmäsas med auktion på KMK

Plats Kungl. Myntkabinettet

09.00 - 15.30 Myntmäsas med tioalet mynthandlare.

12.00 - 15.00 Visning av auktionsobjekten (ur Sven Svenssons samling)

16.00 Vi minns Sven Svensson! 150-årsdagen firas med en skål och en liten utställning.

17.00 Auktionen börjar.

19.30 Middag på Myntkrogen. Meny: Potatis- och purjolökskrème, grillad fläskfilé med zucchini gratäng och basilikasås samt kaffe och tryffel. Ett glas vin ingår. Pris 220 kr.

Anmälan, som är bindande, måste göras till Dan Carlberg
tfn 0476-102 25 alt. 073-310 48 91 senast 21 november 2005.

DECEMBER

8 SNF:s traditionella julfest

Plats Banérgatan 17

18.00 Föreningens traditionella julmöte med bl.a. frågesport, vartill serveras glögg och pepparkakor.

Kungl. Myntkabinettet

I var mans ficka

I fem montrar visar Kungl. Myntkabinettet svenska mynt och sedlar av lägre valörer, som finns eller har funnits i var mans ficka under 1900-talet. Små konstverk tillgängliga för en stor allmänhet. Vi presenterar mynt- och sedelkonstnärers arbeten under förra decenniet. Inte mindre än tio konstnärer har varit med om att forma våra reguljära mynt. Bland dessa finns flera kända skulptörer och medaljkonstnärer, bl.a. Erik Lindberg, Sigurd Persson, Edvin Öhrström och Lars Englund. Vid sedlarnas utformning har ofta hela arbetsteam varit inblandade. Dessa har framförallt varit grafiker, men också illustratörer. Utställningen ingår som en del i projektet "Designåret" och pågår fram till nyår. Formgivare är Jan Polašek, utställningskommissarie Eva Wiséhn.

Höganäs – inte bara krus

Utställningen om Höganäs AB, dess historia, produkter, polletter, aktiebrev och medaljer visas i Kungl. Myntkabinettets Flygelsal. Se vidare i förra numret av SNT.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00 - 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 - 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Mynt- och frimärksauktion den 3 december 2005

Dukat G II A
Nürnberg 1632

10 kr Bohus Läns Enskilda Bank 1879
ett objekt från en samling privatbanksedlar

Katalog 75:- till pg 53301-8 eller se den på vår www-adress

**Frimärkshuset
Skandinavisk
Filateli AB**

Humlegårdsgatan 13, 3tr 114 46 STOCKHOLM

Telefon 08-661 74 50

Telefax 08-662 82 46

E-post: auctionbids@frimarkshuset.se

www.frimarkshusetauktioner.se

Innehåll SNT 7 • 2005

Sid

Artiklar och notiser

C.G. Hesselblad och Münzen und Medaillen AG	157
Om en sällsynt örtug på Vitenskapsmuseet i Trondheim	164
Isaac Newton – myntmästare i London under 27 år	166
Något om guldmynntfoten	168
Ungerskt silver i svenska krigstidsmynt	168
Den gången då tre ”svenskar” ledde American Numismatic Association	169
Umeå läroverks mynt- och medaljsamling. Kristian II:s klipping funnen i Grundsunda	170
En kunglig medaljgåva år 1787	172
OA och Carl Milles – en färdig medalj och ett medaljförslag	173
Änkans fattigpollett – ett tidigt försök att hjälpa fattiga i Norrköping	174
En skinnpung med silverpenningar från 1200-talet som gravgåva	175
En långvandrande enkrona från 1876 har mycket att berätta	176
Inträdeskort till avslutningen av riksdagen 1888	177
Hur såg Karl XII ut? Jo, möjligen som på gulddukaten från 1718	177

Stående rubriker

Myntfynd. Ännu ett sensationellt fynd i regalskeppet Kronan!	168
Minnesmynt. Nya jubileumsmünt – till minne av Dag Hammarskjöld	169
Personalia. Skånsk ledamot i SNFs styrelse	177

Omslag

Entrén till ”I var mans ficka”, en av Kungl. Myntkabinettets senaste utställningar. Alla tänker kanske inte på att de pengar vi handskas med varje dag har varit föremål för en noggrant genomtänkt designprocess. Kungl. Myntkabinettet vill genom utställningen lyfta fram dessa vardagsföremål och konstnärerna bakom dem. Läs mer under rubriken Kungl. Myntkabinettet på föregående sida.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

C. G. Hesselblad och Münzen und Medaillen AG

Av Jan Olof Björk

Kring mitten av 1940-talet var T. G. Appelgren¹ i Stockholm och John Pedersen² i Borås mer eller mindre ensamma *mynt-handlare* i Sverige. Den äldre Appelgren höll år 1939 sin sista myntauktion. Under 1940-talet gav han i stället ut tio tryckta lagerkataloger samt ett tjugotal enkla, stencilerade lagerlistor. John Pedersen handlade med mynt, medaljer m.m. i relativt stor skala och gav bland annat ut s.k. anbuds-kataloger.

Berta Holmberg³, ägare till den av fadern år 1882 grundade D. Holmbergs Mynthandel, avled i början av årtiondet. Kort före sin död besökte Berta Holmberg Borås för att förhandla med John Pedersen om försäljning av D. Holmbergs Mynthandels inestående lager. För att göra gott intryck på fröken Holmberg berättas att Pedersen vid ett tillfälle till och med hade knutit hennes skor. Om det var denna gest som avgjorde affären är oklart, dock – Pedersen lyckades förvärva största delen av firmans omfattande lager av mynt, medaljer, polletter, litteratur m.m., varvid den anrika rörelsen upphörde.

Harry Glück⁴ i Stockholm sålde under 1940-talet mynt i faderns antikhandel, men det skulle dröja till mitten av 1950-talet innan "Prislista no 1" såg dagens ljus. Så sent som 1959, i samband med utgivandet av prislista no 18, ändrade firmen M. C. Hirsch AB namn från "Antikvitets- & mynthandel" till "Mynthandel".

I rikets andra stad hade Theodor Höberg⁵ inom ramen för firmen Bokhandel Central bedrivit mynthandel i blygsam skala. I katalog nr 3, utgiven år 1950, skriver Höberg att "den av undertecknad sedan 1933 innehavda firmen Bokhandel Central är sedan 1 Sept. 1950 ändrad till Höberg's Antikvariat & Mynthandel med oförändrat [...] adress". Samma år och i samma stad kommer Håkan Kinnmark⁶ ut med en tryckt förteckning över mynt, medaljer, ordens-tecken och numismatisk litteratur. De utgjorde, enligt förordet, dubbletter ur egen samling. Försäljningen gav tydligen mersmak, ty tre år senare ger Kinnmarks nystartade företag, Moneta AB, ut sin lagerkatalog nr 1.

Bild 1. C. G. Hesselblad i sin butik på Lästmakaregatan 8 i Stockholm. Fotot är förmodligen från början av 1960-talet. Foto Gösta Nordin.

Carl Gösta Hesselblad

Det var under dessa yttre betingelser som den anrika och välrenommerade schweiziska firmen Münzen und Medaillen AG i Basel⁷ förhandlade med konservatorn vid Statens Historiska Museum (SHM) i Stockholm, C. G. Hesselblad, för att göra denne till firmans representant i Sverige. Carl Gösta Hesselblad (1902-1966) var född i Eskilstuna. Han var konservator till professionen och anställdes år 1924 vid SHM, där han titulerades preparator. Han var en erkänt skicklig mynt- och medaljkonservator.

Hesselblad ägde en samling svenska mynt, vilken han avyttrade till förmån för belöningsmedaljerna. Hedertiteln hovkamrerare erhöll han efter det att han år 1954 skänkt sin mycket omfattande samling till Kungl. Maj:ts Orden. Hesselblad var i övrigt en mycket givmild person, därom vittnar alla de tackbrev från museer till vilka han skänkt större eller mindre numismatiska gåvor. Från 18 års ålder och ungefär fem år fram i tiden pågår givmildheten. Han

kände särskilt för Artillerimuseum och Kongl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA). Till dessa institutioner skänkte han föremål vid fem respektive sex tillfällen. Bland övriga mottagare märks Göteborgs Museum 1920 (tyskt järnkors), Medelpads Fornminnesförening 1922 och 1923 (Kontributionsverkets sedelmynt om 5 respektive 25 daler silvermynt) etc.

Hesselblad kallades till ledamot i Svenska Numismatiska föreningen (SNF) år 1920, var auktionsförträttare 1945-1954 och utsågs till korresponderande ledamot 1962. Medlemskap i Numismatisk Forening i Köpenhamn vanns år 1927. Före 1947 synes Hesselblad inte ha ägnat sig åt yrkesmässig handel med mynt och medaljer. Vad det konkret var som gjorde bröderna Cahn intresserade att utse Hesselblad till sin firmas representant i Sverige kan man bara spekulera om. Möjligen var det Hesselblads vänskap med brödernas kusin, Willy Schwabacher på Kungl. Myntkabinettet (KMK). Kanske kände de till hans kunskaper

inom numismatiken och skicklighet i konservatorsyrket. Av den bevarade brevkorrespondensen framgår att Dr Erich Cahn för Münzen und Medaillen AG och Hesselblad hade träffats i Stockholm sommaren 1946 och då diskuterat bland annat betalnings- och valutavillkoren mellan Schweiz och Sverige. Dr Cahn fortsätter i brevet av den 15 augusti 1946:

Min kusin Dr Schwabacher meddelade mig i detta sammanhang alldeles nyligen, att Dr Lindgren ännu icke haft tillfälle att undersöka frågan. Jag har därför samtidigt tillställt honom ännu en exposé med hemställan om att ordna saken fortast möjligt. Då på grund av den svenska kronans höjning de finansiella transaktionerna mellan Sverige och Schweiz har försvårats äro vi nog f.ö. tvungna att med tålmod vänta tills denna angelägenhet ordnas i tur och ordning.⁸

Den i brevet nämnde "Dr Schwabacher" var Willy Schwabacher⁹. Han var anställd på KMK i Stockholm och kusin med bröderna Cahn i Basel. "Dr Lindgren" är förmodligen mer känd för denna tidskrifts läsare och behöver ingen närmare presentation. Torgny Lindgren¹⁰ var dock ingen yrkesnumismatiker utan anställd som kamrer på Riksbanken.

Det var i denna roll som Lindgren rådfrågades angående betalnings- och valutavillkoren mellan länderna. För att belysa problematiken återges här delar av ett brev Hesselblad skrev till kunden och storsamlaren Manne Jacobson den 30 mars 1947:

För införande av såväl guld- som silver- och bronsmynt erfordras numera importlicens. Dylig licens meddelas vad betr. guldmynt, som tidigare, av Valutakontoret och för övriga mynt av Statens Handelskommission.

Av brevet framgår att Hesselblad åtog sig att för sina kunder ombesörja ansökan om licens. Med Erich Cahns ovannämnda brev följde också ett utkast till kontrakt mellan parterna. Det innehåller sju (VII) punkter. I den första stadgas att:

Münzen und Medaillen A.-G. i Basel utnämner härmed herr Hesselblad till sin representant för konungariket Sveriges hela område i följande mening:

a) Herr Hesselblad skall ombesörja uthändigandet av mynt och medaljer till alla i Sverige bosatta köpare, vare sig dessa mynt beställts direkt hos Münzen und Medaillen A.-G. i Basel eller på grund av månat-

liga listor beställts hos herr Hesselblad.

b) Herr Hesselblad kommer att bemöda sig om att få mynt, som ägas av Münzen und Medaillen A.-G. med i Svenska Numismatiska Föreningens auktioner och kommer att fungera som representant för Münzen und Medaillen A.-G. under dessa auktioner samt lovar, att därvid på bästa sättet tillvarata denna firmas intressen.

c) Herr Hesselblad kommer att bemöda sig om att utvidga för Münzen und Medaillen A.-G.'s hitillsvarande kundkrets i Sverige ...

Man kan fråga sig var Hesselblads affärsmässiga lojalitet låg. Han var nämligen inte bara konservator vid SHM med många uppdrag åt KMK utan också auktionsförrättare i SNF åren 1945-1954. Under punkt II i kontraktsutkastet heter det:

Vidare ämnar Münzen und Medaillen A.-G., så långt lagerbeståndet medger detta, underhålla hos herr Hesselblad ett kommissionslager av mynt och medaljer.

Hesselblads provisioner, eller "förmåner" som det heter i kontraktsutkastet, behandlas under punkt III:

För sin verksamhet som vår representant åtminuter herr Hesselblad följande förmåner:

a) Av försäljningen efter listor, vare sig den svenske kunden beställt direkt hos Münzen und Medaillen A.-G. eller hos herr Hesselblad utbetalas till den senare en provision om 5% av fakturabeloppet när det gäller guldmynt, för alla andra mynt och medaljer 10%.

b) Av lösen på försäljningen vid Svenska Numismatiska Föreningens auktioner erhåller herr Hesselblad hälften av mellanskillnaden mellan det av oss nämnda minimipriset och försäljningspriset minus ev. uppkomna extraomkostnader, men i alla fall minst 10% av lösen för de resp. auktionspjäserna. För icke prissatta pjäser får herr Hesselblad hälften av nettovinsten.

c) Av lösen på försäljningar å kommissionsobjekten erhåller herr Hesselblad en provision om 10% för alla sorts guldmynt och 20% för alla andra mynt och medaljer.

Provisionsnivåerna synes ha varit relativt goda, allra helst som Münzen und Medaillen svarade för omkostnader för frakt, tull, annonser m.m.

Under den fjärde (IV) punkten åläggs Hesselblad att månatligen redovisa sina affärer för sin uppdragsgivare. Vidare nämns att alla inkommande betalningar skall sättas in på

ett för ändamålet öppnat konto i Skandinaviska Banken. För att undvika förluster skall Hesselblad sälja mynt och medaljer till kunder vilkas "solvens är odisputabel!"

Punkt fem (V) behandlar Münzen und Medaillens rätt till "kortvariga kommissionsaffärer med firman Hirsch A.-B."

De två sista punkterna (VI och VII) berör bland annat att Münzen und Medaillens adressmaterial över svenska kunder skall ställas till Hesselblads förfogande, rättighet för Münzen und Medaillen att få "inblick" i Hesselblads korrespondens, bokföring etc. Till sist stadgas att:

Detta kontrakt upprättas med obestämd giltighetstid och kan av vardera parten när som helst uppsägas med tre månaders frist. Rörande ikraftträdande av detta kontrakt förbehålles särskild överenskommelse med hänsyn till de svenska valutaförhållandena.

Punkt fem (V) ovan, angående kommissionsaffärerna med Hirsch AB, är intressant eftersom skrivningen visar att Harry Glück redan före år 1946 var ett namn att räkna med inom den internationella numismatiken. Han startade ju, som tidigare nämnts, sin lagerkatalogutgivning först 1955!

Den 2 september skriver Hesselblad till "Herr Direktör Erich Cahn" och bekräftar mottagandet av kontraktsförslaget. Hesselblad säger att kontraktet till alla delar är antagbart och har därför inte några anmärkningar eller ändringsförslag att göra. Han är dock tacksam om brevkorrespondensen adresseras till den privata adressen och inte till Museet då han "för korrekthetens skull vill hålla allt vad affärer heter utanför tjänsten". Vidare meddelar han att kamrer Lindgren vidtalats angående trassellet med valutatransaktionerna.

Erich Cahn svarar den 10 september att han "med tillfredsställelse erfarit att herr Hesselblad till fullo godkänner utkastet till vårt överlämnade representantkontrakt". Han fortsätter brevet med att beklaga att det svensk-schweiziska handelsutbytet och betalningsvillkoren drabbats av rätt så allvarliga hinder, vilket medfört att kontraktet inte kunde verkställas. Cahn ber Hesselblad att på nytt rådfråga Torgny Lindgren på Riksbanken. I ett handskrivet ps framför Cahn ett "Hjärtligt tack för artikeln om herr Pedersen, som jag har haft mycket roligt åt. Jag kallas icke för "Direktör" och har ej heller någon annan titel."

Tydligt var kontraktsfrågan en svår nöt att knäcka. Den 4 februari 1947 skriver nämligen Herbert Cahn att "äntligen äro vi i tillfälle att i bilaga till Eder kunna överlämna det definitiva kontraktsutkastet." Vidare heter det: "I enlighet med våra överenskommelser ändrades det första konceptets betalningsvillkor med hänsyn till de nya bestämmelserna i det svensk-schweiziska handelsavtalet, d.v.s. att numera kunden, då det gäller order efter katalog eller auktion, måste betala direkt till oss."

Herbert Cahn önskar Hesselblads synpunkter snarast och planerar att kontraktet skall träda i kraft 15 februari. Det utlovade kommissionslagret skulle i så fall kunna levereras till Hesselblad före månadens utgång. Herbert Cahn bifogade med brevet också ett "cirkulärutkast" som han önskade att Hesselblad granskade och översatte till svenska. Hesselblad gjorde några smärre justeringar, bland annat utelämnades att han arbetade vid SHM.

Nåväl, i brev av den 14 februari godkänner Hesselblad kontraktsutkastet. Som bilaga till Erich Cahns svarsbrev, daterat den 18 februari, bifogades det slutliga kontraktet i två exemplar. Han skriver vidare att "ett exemplar med Eder namnteckning godhetsfullt omgående torde returneras till oss, medan det andra exemplaret är bestämt för Eder själv".

Den 24 februari 1947 konfirmerar Hesselblad affärsöverenskommelsen genom att skriva under och skicka tillbaka kontraktet till Münzen und Medaillen AG i Basel, Schweiz. Han skriver: "Har tacksamlet emottagit Edert ärade av den 18 ds. med samtidigt översända kontrakt, varav ett ex. härmed återgår undertecknat. För snabbhetens skull tar jag mig friheten skriva på svenska".

Officiell representant för Münzen und Medaillen

Äntligen, efter ett drygt halvårs skriftväxling berörande bland annat byråkratiska problem, tycks det mesta ha fallit på plats. C. G. Hesselblad är nu officiellt firman Münzen und Medaillen AG:s representant i Sverige. Nu skulle alltså Hesselblad föras med bland annat ca 150 guld- och silvermynt och den schweiziska firmans adressmaterial över svenska kunder.

Vidare skriver Erich Cahn i brevet av den 17 mars att han bifogar ett korrektur exemplar av "rundskrivelsen till våra svenska kunder", d.v.s. det av Hesselblad korrigerade "cir-

Bild 2. Interiör från Historiska Museets lunchrum, där SNF:s auktioner av tradition avhölls. Herrar af Klercker, Glück och Hesselblad ses föra anteckningar i auktionslistan. Fotot är förmodligen taget i början av 1960-talet. Foto Nils Lagergren.

Till våra kunder i Sverige

Härmed hava vi äran meddela Eder att vi som vår firmas representant i Sverige lyckats vinna

Konservator C. G. Hesselblad, Stockholm
Postadress: Box 7183, Stockholm 7., tel. 21 50 33

Herr Hesselblad kommer i framtiden att mottaga och vidarebefordra till oss Edra v. order enl. våra listor och auktioner samt tillställa Eder dessa. Rörande alla frågor som gälla affärsförbindelsen med oss kan Ni alltså i framtiden vända Eder till herr Hesselblad, som gärna står till tjänst med råd och upplysningar.

Naturligtvis står det Eder i framtiden lika fritt, som hitintills att direkt beställa hos oss om Ni så önska.

Herr Hesselblad är gärna villig att göra sig till tolk angående våra listor och dess innehåll. Vidare kommer han att tillhandahålla ett myntlager från vår firmas olika grenar och stå till tjänst med offerter och visning av önskade objekt.

Med utmärkt högaktning

Münzen und Medaillen A.G.
Basel, Freiestrasse 103

Bild 3. Informationsblad som Münzen und Medaillen AG skickade till sina svenska kunder under mars 1947. Utskicket symboliserar startskottet för C. G. Hesselblad som mynthandlare och representant för den anrika schweiziska mynthandeln.

kulärutkastet" enligt ovan. Utskicket till kunderna sades "avgå härifrån i dag". Hur informationsbladet som skickades ut till Münzen und Medaillens svenska kunder såg ut framgår av Bild 2. Man kan säga att utskicket symboliserar startskottet för Hesselblad både som mynthandlare och som representant för den anrika schweiziska mynthandeln. I samma

brev anas emellertid nya svårigheter beträffande ländernas handelsförbindelser. Det heter:

Så långt vore nu allting klart, men under de sista dagarna publicerades en rad alarmerande meddelanden angående inflationsfara för Sverige, importförbud mm. På grund härav anser vi oss för ögonblicket tvungna att icke skicka i väg kommissionsva-

Utgivningsdag	Titel	Antal nummer	Adressater = upplaga
1947-07-15	Taler- och Guldmynt från 1500-, 1600 o. 1700-talen.	29	?
1947-07-15	Antika mynt.	18	?
1947-07-17	Guldmynt i Lager i Stockholm.	47	?
1948-02-15	Antika mynt från Münzen und Medaillen i lager i Sthlm. (2 sid.)	4-51, I-IV ¹	?
1948-08-21	Utländska silvermynt i lager i Stockholm.	29	?
1948-11-15	Diverse utländska mynt i lager i Stockholm. (2 sid.)	39-95	?
1948-11-15	Utländska silvermynt i lager i Stockholm.	38	14
1948-11-16	Utländska silvermynt i lager i Stockholm. (Identisk med föreg.)	38	?
1948-11-17	Diverse utländska mynt i lager i Stockholm.	39-93 ¹	7
1948-11-27	Diverse utländska mynt i lager i Stockholm.	39-104 ¹	4
1948-11-28	Utländska silvermynt i lager i Stockholm.	41	4
1948-12-05	Utländska silvermynt i lager i Stockholm	45	9
1948-12-10	Utländska silvermynt i lager i Stockholm	451	3
1949-07-29	Grekiska mynt, från Münzen und Medaillen, i lager i Stockholm.	4-44, I-X ¹	?
1949-09-27	Utländska guldmynt i lager i Stockholm.	17	?
1949-11-13	(Utländska guldmynt.)	21	7
1949-11-26	Utländska guldmynt i lager i Stockholm.	19	3
1949-11-26	Utländska guldmynt i lager i Stockholm.	37	4
1949-11-26	(Romerska guldmynt.)	8	7
1949-12-05	Utländska guldmynt i lager i Stockholm.	32	3
1949-12-10	Utländska guldmynt i lager i Stockholm. (Identisk med föreg.)	32	7
1949-11-26	(Romerska guldmynt) (Identisk med 1949-11-26)	8	3
1949-12-28	(Utländska guldmynt.)	16	3
1950-09-05	Utländska guldmynt i lager i Stockholm.	10	3
1950-11-16	Offert å svenska och utländska guldmynt.	15	?
1950-12-28	Offert å guldmynt.	17	4
1951-02-06	Offert å svenska silvermynt. (G. Ekströms dubletter)	32	16
1951-02-10	Offert å svenska silvermynt. (Resterande mynt från 1951-02-06)	27	8
1951-02-13	Offert å svenska silvermynt. (Resterande mynt från 1951-02-10)	18	2
1951-02-16	Offert å svenska silvermynt.	31	8
1951-02-27	Offert å svenska mynt.	44	4
1951-02-28	Offert å svenska mynt. (Resterande mynt från 1951-02-27)	43	8
1951-03-11	Offert å svenska och utländska guld- och silvermynt.	40	3
1951-03-17	Offert å svenska ... (Resterande mynt från 1951-03-11)	401	3
1951-03-22	Offert å svenska mynt.	43	3
1951-04-05	Offert å svenska mynt.	45	3
1951-04-19	Offert å svenska mynt.	47	4
1951-04-20	Offert å svenska och utländska guld- o. silvermynt m.m.	32	9
1951-04-20	Offert å svenska mynt.	49	9
1951-04-20	Offert å svenska mynt. (Resterande från föregående offert)	29	9
1951-04-23	Offert å svenska och utländska guld- o. silvermynt och sedlar.	24	9
1951-04-28	Offert på [!] svenska och utländska mynt.	27	3
1951-05-02	Offert å svenska mynt och sedlar.	40	4
1951-05-05	Offert å svenska och utländska mynt.	35	4
1951-05-05	Offert å svenska och utländska mynt.	39	9
1951-05-08	Offert å svenska och utländska mynt. (Var. av föregående offert.)	39	9
1951-06-08	Offert å svenska och utländska guld-, silvermynt och sedlar.	43	9
1951-06-22	Offert å svenska och utländska mynt.	41	3
1951-06-28	Offert å svenska guld-, silver- och kopparmynt.	36	4
1951-07-28	Offert å utländska guldmynt.	29	?
1951-08-16	Offert å sv. dukater från Carl XIV Johan ... (ur T. Lindgrens saml.)	37	?
1951-08-18	Offert å sv. dukater från Carl XIV Johan ... (Var. av föreg.)	37	?
1951-08-20	Offert å utländska guldmynt.	32	?
1951-08-25	Offert å grekiska och romerska mynt.	39	?
1951-08-31	Offert å utländska guldmynt.	9	?
1951-09-22	Offert å svenska och utländska guldmynt.	23	?
1951-19-22	Offert å guldmynt.	16	?
1951-11-17	Offert å utländska guldmynt.	15	?
1951-11-24	Offert å en samling 20 Francs/Lire till synnerligen billiga priser.	17	?
1951-12-01	Offert å utländska guldmynt.	26	?
1951-12-22	Offert å utländska guldmynt.	32	?
1951-12-26	Utländska guldmynt.	22	?
1952-01-17	Offert å utländska guldmynt.	21	?
1952-02-02	Offert å guldmynt.	1-10, A-H	?
1952-02-09	Offert å svenska o. utländska guldmynt.	23	?
1952-07-29	Offert å utländska guldmynt.	19	?
1952-11-01	Offertlista å Oscar II:s samtliga guldmynt.	(43)	?
1953-05-17	Offertlista å svenska guld- och silvermynt.	21	?
1953-05-23	Offertlista å svenska o. utländska guldmynt.	48	?
1953-07-04	Offertlista å svenska guld- och silvermynt.	45	?
1953-07-16	Offertlista å sällsynta svenska silvermynt i mycket hög kvalitet.	18	?
1954-04-14	Offertlista å svenska mynt.	19	?
1954-04-28	Offertlista å svenska silvermynt.	30	?

¹ Bruten nummerserie.

Tabell 1. Förteckning över de av artikelförfattaren kända offerterna utgivna av C. G. Hesselblad 1947-1954.

Alla är genomslagskopior med skrivmaskin.

ran, utan vi bedja Eder, att ofördröjligen sätta sig i förbindelse med herr Lindgren och höra Eder för, om fribeloppet för leveranser från Schweiz fortfarande utgör Fr. 600.- resp. Kr. 500.-, och om fakturor, som överstiga detta belopp, som hittills kunna effektueras inom ramen av det svensk-schweiziska handelsavtalet. Den sistnämnda lösningen vore naturligtvis den mest åtråvärda, men det finns också en möjlighet att ordna med kommissionsaffärer inom ramen av ett fribelopp å Kr. 600.-. I så fall vore det emellertid nödvändigt, att Ni ofördröjligen redovisade, så snart ett belopp av Frs. 600.- upp nåtts genom försäljning. Vi vill vidare under de närmaste dagarna försöka att få ut den hos Eder liggande försäljningssumman av 3.400 Kronor och komma att tillsända Eder den motsvarande fakturan med schweiziskt utbetalningstillstånd.

Som alltid när det gäller regler och bestämmelser – särskilt sådana utfärdade av myndigheter – upptäcks snart de så kallade kryphålen. En dag senare, den 18 mars, avgår därifrån ytterligare ett brev från Basel till Stockholm. I detta sägs: "Vidare bifogas detta brev 4 st. fakturor, som rör sig inom ramen av fribeloppet å 600 Frs. och för vilka vi bedja Eder uttaga checks mot framläggande av dessa fakturor, men helst en i taget och med lämpliga mellanrum".

Den bevarade brevväxlingen ger vid handen att svårigheterna fortsätter under april, maj och förmodligen också under början av juni. Någon gång i juni eller möjligen i början av juli 1947 erhöi Hesselblad kommissionsmynt från Schweiz. Den av mig tidigaste kända offerten från Hesselblad är nämligen daterad Stockholm den 15 juli 1947. Offerten kallas *Taler- och Guldmynt från 1500-, 1600- o. 1700-talen* och omfattar en sida med 29 nummer utländska mynt. Det rör sig om en maskinskriven genomslagskopia vilken bär Hesselblads underskrift i original.

Noterbart är att Hesselblad inte nämner varifrån mynten kommer eller att han är Münzen und Medaillen AG:s representant i Sverige. Det gör han, mig veterligen, för första gången i samband med den tvåsida- dige, likaledes maskinskrivna, offer-

ten som utkom den 15 februari 1948. Titeln är *Antika mynt från Münzen und Medaillen i lager i Sthlm.*

Man kan fråga sig hur många offerter Hesselblad producerade på detta relativt primitiva sätt liksom hur många exemplar av varje enskild offert han skickade ut. Frågorna har behandlats av Holmberg 1997, vilken listar tolv offerter. Han antar att varje utskrift gjordes med ungefär sex genomslagskopior. Lyckligtvis finns ett antal av Hesselblads egna originalofferter fortfarande i behåll. Av naturliga skäl kan man aldrig vara säker på att *alla* listorna finns bevarade, men artikelförfattaren har i materialet som ligger till grund för denna artikel undersökt ett sjuttioal. Den äldsta är daterad den 15 juli 1947 och den sista "28/4 1954". Alla dessa offerter är maskinskrivna genomslagskopior utan angiven adressat. Hesselblad har emellertid snyggt och prydligt på baksidan av arkivexemplaren noterat till vilka kunder han skickat respektive offert. Detta är gjort med skrivmaskin i original. Det framgår att antalet adressater, och därmed antalet kopior får man förmoda, varierar från omkring 5 till 15 per offert.

Jag finner tillfället lämpligt att i detta sammanhang komplettera Holmbergs lista. Utan att göra anspråk på att vara komplett förtecknas i *Tabell 1* de av mig kända onumrerade offerterna. De är alla genomslagskopior utgivna 1947-1954.

Holmberg listar tre offerter, publicerade som genomslagskopior i början av 1960-talet. Ytterligare offerter av detta slag har kommit till min kännedom varför en sammanställning av samtliga redovisas i *Tabell 2*.

Det kan möjligen vara av intresse att redovisa de av mig kända upplagorna avseende C. G. Hesselblads mera frekventa så kallade offertlistor, nr 12-91 mellan åren 1955-1965. *Tabell 3*. Hesselblad har nämligen på baksidan av en del arkivexemplar noterat försäljningen dag för dag samt angivit sin nettovinst per objekt. Inte nog med detta, han har också specificerat sina omkostnader. På baksidan av Offertlista nr 12 har han således med sin karaktäristiska handstil noterat: "Omk. / Stencilering 350:-- / Porto 100:-- / Kuvert 30:-- / Div. 20:--". Om man antar att varje lista inklusive kuvert väjde över 50 men under 100 g och befordrades inom Sverige som så kallad trycksak kostade portot 20 öre per styck. Detta innebär att Hesselblad bör ha skickat ca 500 listor per post till sina kunder. På några av de senare, utgivna under

Tabell 2. Förteckning över de av artikelförfattaren kända specialofferterna utgivna av C. G. Hesselblad 1961-1962. Alla är genomslagskopior med skrivmaskin.

Utgivningsdag	Titel	Antal nummer	Adressater = upplaga
1961-09-26	Specialoffert å svenska guld- och silvermynt.	39	?
1961-10	Specialoffert å svenska silvermynt.	44	?
1961-10-13	Specialoffert å svenska guld- och silvermynt.	42	?
1962-10-05	Specialoffert å svenska silvermynt.	54	?
1962-10-08	Specialoffert å svenska silvermynt. (Var. av föreg.)	54	?
1962-10-20	Specialoffert å svenska silvermynt.	52	3
1962-10-24	Specialoffert å svenska silvermynt. III.	54	7
1962-10-25	Specialoffert å svenska silvermynt. II.	54	3
1962-10-31	Specialoffert å svenska silver- och kopparmynt.	51	7
1962-11-02	Specialoffert å svenska silver- och kopparmynt.	51	6
1962-11-07	Specialoffert å svenska silver- och kopparmynt.	47	3
Okänt ²	Specialoffert å danska o. norska mynt.	15	?

² Odaterad. Av rubrik och typsnitt framgår att specialofferten sannolikt är utgiven under denna period.

Tabell 3. Upplagor för några av C. G. Hesselblads stencilerade offertlistor.

Lista nr	Datering	Antal sidor / objekt	Upplaga st.
12	1955, januari	8 / 390	500 ³
14	1955, maj	6 / 309	350 ³
15, tillägg	1955, juni	2 / 437-518	100 ³
18	1955, oktober	12 / 621	450 ³
19	1955, november	9 / 427	250 ³
20	1955, december	14 / 682	225 ³
21	1956, januari	14 / 670	250 ³
23	1956, april	14 / 655	450 ³
27	1956, december	19 / 943	450 ³
28	1957, januari	14 / 725	375 ³
76	1963, mars	8 / 395	400
86	1964, oktober	6 / 316	600
88	1965, januari	4 / 144	400
89	1965, februari	5 / 251	500

³ Beräknad upplaga med ledning av den totala portokostnaden.

Det har antagits att portosatsen var 20 öre per försändelse.

1960-talet, har han angivit i klartext hur många offertlistor som stencilades.

Av större och möjligen mera kända försäljningar Hesselblad var involverad i tillsammans med Münzen und Medaillen kan nämnas *Verkaufskatalog 61 A, Münzen und Medaillen von Schweden, Norwegen und Dänemark*. Det rör sig om en tryckt katalog med 71 sällsynta objekt, varav några finns avbildade på tre planscher. I katalogen, som är daterad juni 1947, omnämns Hesselblad på följande sätt; "Export till Sverige. Beställningar upp till ett fakturavärde av 600 Fr. kunna tillställas kunden direkt (upp till 300 Fr. mot efterkrav). Överstiger fakturavärdet 600 Fr. ombedja vi våra kunder att hänvända sig till vår representant för Sverige, Herr Konservator C.G. Hesselblad, ... som gärna även ombesörjer mindre beställningar och står till tjänst med samtliga upplysningar." Av de mer exklusiva mynten märks Gustav II Adolfs dubbeldukat Nürnberg (1.600 SFr), Karl X Gustavs

dukat Pommern 1659 (800 SFr) och Karl XI:s 6 dukat Stralsund 1662 (2.500 SFr). 100 schweiziska Franken noterades i katalogen till 83,61 svenska kronor.

Det är troligen bland annat den ovan nämnda skandinaviska samlingen som behandlas i ett brev som Erich Cahn skickade till Hesselblad den 6 maj 1947:

Durch das Eintreffen sehr interessanter Ware, besonderes auch von schwedischen Münzen, habe ich mich entschlossen sehr bald zu einem Aufenthalt von 14 Tagen nach Schweden zu kommen. Im Zusammenhang damit möchte ich Sie bitten, so schnell wie irgend möglich Folgendes abzuklären: Ich halte es auch diesmal für am praktischsten die Ware, die ich meinen Kunden vorzulegen gedenke, mit einem Freipass nach Schweden hineinzunehmen. D. h. ich verpflichte mich den schwedischen Behörden gegenüber, dass ich sämtliche Münzen die ich einführe, auch wieder ausführe. Um die Schwierigkeiten wie Importbe-

willigung etc. zu vermeiden, möchte ich Sie bitten, bei den zuständigen Stellen vorzusprechen und anzufragen, ob sich das auch diesmal bewerkstelligen lässt. Ich würde Ihnen Goldmünzen im Werte von ca. Fr. 25.000.– und Silbermünzen im werte von Fr. 10.000.– (dies sind nur ganz ungefähre Werte) zuzensenden, und Sie hätten bei den Behörden zu erwirken, dass diese ohne Schwierigkeiten dort ausgeliefert würden unter der Bedingung, dass die Münzen nach spätestens 4 Wochen wieder zurückgesandt würden.

Ganska snart lyckades emellertid Hesselblad skaffa ett eget handelslager av mynt. Detta skedde dels genom inköp, men långt vanligare var att han tog emot mynt till försäljning i kommission. Det kan i detta sammanhang vara av intresse att nämna att mynten i offerten, daterad den 6 februari 1951, naturligtvis också är maskinskriven genomslagskopia, avser dubletter ur Gunnar Ekströms samling. Dubbletterna hade troligen uppkommit i samband med att Ekström år 1950 köpte stora delar av Virgil Brands återstående svenska myntsamling. Offerten, som innehåller ett trettiotal svenska mynt från Gustav I – Oscar I, har gått ut till 16 kunder. Vid detta tillfälle tog Hesselblad emot cirka 125 svenska mynt från Ekström, varav alltså ett trettiotal platsade på offerten.

Något år senare fick Hesselblad förtroendet att sälja ännu en dubblett ur Ekströms samling. Denna gång ett pampigt besittningsguldmynt. Hesselblad bekräftar skriftligen att han den 28 juli 1953 "till försäljning emottagit 1 ex. Carl X Gustaf, Riga. 5 Dukater 1654 (1645) till netto kr. 3000:–". Tydligt var praktpjäsen inte så lätt att placera, ty det dröjde ända till den 20 oktober 1955 förrän Hesselblad hade fått en samlare intresserad. Hesselblad skriver: "Nu äntligen har det lyckats mig att sälja din Carl X Gustaf. Riga. 5 Dukater. Det har inte varit lätt att få någon köpare till ett mynt av denna storleksordning, då alla våra gamla och större samlare redan har densamma. Köparen vill betala myntet under tre månader och i betraktande av svårigheten att sälja detta mynt har jag accepterat hans bud ...".

Av tidens storsamlare intar nämnde Gunnar Ekström en särställning. Men den ovan omtalade, tandläkaren från Lindesberg, Manne Jacobson, står inte långt efter. Detta kände förstås Hesselblad till och erbjuder därför Jacobson att förvärva ett exemplar av ett famöst svenskt 1500-tals-

guldmynt. Han skriver i brevet av den 26 juni 1947: "Åberopande dagens telefonsamtal har jag härmed nöjet översända till påseende: Johan III Praktmynt, 4 3/4 dukater = 1/2 portugalös, utan år. – Pris kr. 4000:–. Detta exemplar är utan all tvekan äkta och dessutom variant av ex. i Kungl. Myntkabinettet." Manne Jacobsons brevsvår, som avgick två dagar senare, är väl värt att återge: "Det var en mycket vacker 1/2 portugalös jag haft glädjen beskåda. Tyvärr kan jag ej köpa den. Jag har nämligen högtidligen lovat min hustru att ej köpa mynt över 1 000 kr värde stycket, utan att hon får vara med och besluta. Denna gång blev det nej. Men nr 17 i sista offerten (Stettin dukat) för 800:– är jag spekulant på, om den finns kvar." Dukaten för 800:–, den ovan nämnda ur Münzen und Medaillen katalog 61 A, fanns kvar. Ur samma katalog hade han tidigare köpt Kristinas dubbeldukat 1646 Riga (850 SFr) och Adolf Fredriks pommerska fem-taler i guld (675 SFr). Han hade således under någon vecka förvärvat tre mynt för totalt 2.325 SFr men portugalösen tvangs han alltså att tacka nej till ...

Långt senare fick Hesselblad ett prestigefullt uppdrag som kanske inte så många känner till. Han fick nämligen äran att sälja sedlar ur Sveriges Riksbanks samling. Det rörde sig om drygt 300 sedlar, papperspolletter, anvisningar, provtryck m.m., av vilka två 100 daler sm 1666, 3 riksdaler specie 1778 och 10 riksdaler 1848 kan nämnas. Sedlarna utgjorde dubletter efter det att banken köpt apotekaren Bernströms stora sedelsamling. De utbjöds till försäljning i *Specialoffert å SVENSKA SÉDLAR* – Oktober 1957. I juni 1958 redovisar Hesselblad försäljningen genom att på konto i Riksbanken sätta in försäljningssumman minus egen provision.

Samarbetet upphör

Det har varit svårt att få svar på frågan hur länge Hesselblad var representant för Münzen und Medaillen AG i konungariket Sverige. Den av mig kända sista offerten där Hesselblad nämner den schweiziska firman i rubriken är daterad den 29 juli 1949. Då offererade Hesselblad *Grekiska mynt från Münzen und Medaillen A.G., Basel, i lager i Stockholm*. Det tycks vara kring år 1950 som samarbetet upphörde. Orsakerna var förmodligen flera. Men det finns skäl att anta, att det var de vid den tiden rådande finansiella restriktionerna

länderna emellan som bidrog tillsammans med det faktum att Hesselblad då hade fått tillräckligt med egna kommissionsuppdrag. Dessutom hade han etablerat affärsmässiga kontakter med Harry Glück, vilka kom att utvecklas mer och mer under 1950-talet, men det är en helt annan historia ...

* * *

I skrivandets stund har det kommit till författarens kännedom att den anrika mynthandeln Münzen und Medaillen AG i Basel skall läggas ned. Fritz Rudolf Künker Münzenhandlung i Osnabrück har fått i uppdrag att under sommaren 2005 sälja firmans numismatiska bibliotek samt kvarvarande lager av mynt, medaljer m.m. Företagsnamnet lever dock vidare genom Münzen und Medaillen Deutschland GmbH i tyska Weil am Rhein.

Författaren tackar Lars O. Lagerqvist för värdefulla upplysningar om Torgny Lindgren och Riksbankens inköp av apotekaren Bernströms sedelsamling.

Källor och litteratur

[Appelgren T. G.] Bouppteckning, 4 sidor, daterad den 15 april 1950.

Carlin S.: Vad kostade brevet. En bok om inrikes brevportot genom tiderna. Natur och Kultur, Stockholm.

[Hesselblad C. G.] Delar av C. G. Hesselblads efterlämnade arkiv avseende mynthandels räkenskaper, korrespondens, offerter m.m.

Holmberg K.: Mynthandlare C. G. Hesselblads utgivning av lagerlistor. *SNT* 1997:7, s. 170 ff.

Kampmann U.: Grundläggelsen af Münzhandlung Basel och efterfølgerfirmaet Münzen und Medaillen AG – et kapitel i den tyske och schweiziske mønthondeles historie i 1900-tallet. *NNUM* 2002, s. 100 ff.

Lagerqvist L. O.: Torgny Lindgren 1905–1984. *SNT/Myntkontakt* 1984, s. 182 ff.

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (NNUM), utgiven av Nordisk Numismatisk Union från år 1936.

Rasmusson N. L.: *Harry Glück, 4.3.1909–9.9.1971*. *NNUM* 1971, s. 226 ff.

Thordeman B.: Berta Holmberg, in memoriam. *NNUM* 1944, s. 132.

Westermark U.: Willy Schwabacher, 1897–1972, in memoriam. *NNUM* 1972, s. 225 ff.

— Herbert A. Cahn, 28 januar 1915–5 april 2002. *NNUM* 2002, s. 104 ff.

Wideen H.: Theodor Högberg, in memoriam. *NNUM* 1968, s. 94 ff.

— Håkan Kinnmark, 28 september 1900 – 25 september 1972. *NNUM* 1973, s. 15 ff.

Noter

- ¹ Thore Gustaf Hjalmar Appelgren var född i Skövde den 6 november 1872. Han blev extra ordinarie postexpeditör år 1892 och postexpeditör 1902. Efter att ha bistått bland annat H. Bukowskis konsthandel med myntauktioner gav Appelgren från år 1908 ut lager- och auktionskataloger i eget namn. Appelgren blev medlem i SNF år 1897 och korresponderande ledamot 1917 till åtminstone 1923. I förteckningen över SNF:s ledamöter för år 1930, publicerad i Numismatiska Meddelanden (NM) XXV, upptas Appelgren inte bland de korresponderande ledamöterna. Han anges dessutom som ny medlem från år 1928. Förmodligen står orsaken att finna i att Appelgren begärt utträde ur föreningen någon gång mellan 1923 och 1928. Appelgren avled i Stockholm den 8 mars 1950 utan att efterlämna några arvsberättigade anhöriga. Som kuriosas kan nämnas att Appelgren genom testamente förordnat "att hans kvarlåtenskap av mynt, medaljer och andra föremål med något antikvariskt värde samt böcker och anteckningar skul-le tillfalla fil. lic. Efraim Lundmark". Mynten och medaljerna värderade numismatikern Manne Jacobson i Lindsberg till 8.970 kronor.
- ² John Pedersen (1896-1960) startade år 1932 firman Konst Antikviteter Kuriosa. Firmanamnet till trots handlade han i det närmaste bara med numismatiskt material. Artikelförfattaren tackar sonsonen Peter Österlund, vilken för övrigt driver firman vidare i Helsingborg under namnet J. Pedersen mynthandel, för värdefull information.
- ³ Berta Holmberg avled 65 år gammal i Stockholm den 15 augusti 1943.
- ⁴ Harry Glück (1909-1971) kom med tiden att bli centralgestalten i svensk numismatik. Tillsammans med C. G. Hesselblad gav han år 1953 ut den första årtalsförteckningen över svenska mynt med värderingspriser. De båda herrarna utvecklade ett affärs- mässigt samarbete som kom att vara till Hesselblads död år 1965. Det kunde röra sig om att Hesselblad fick kommissionsuppdrag av Glück eller att de gjorde gemensamma inköp. SNF gav Harry Glück förtroendet att sälja exklusiva objekt ur den store donatorn Sven Svenssons samlingar. Dessa försäljningar ägde som bekant rum åren 1966 och 1970.
- ⁵ Theodor Högberg (1893-1968) betydde mycket för numismatiken i västra Sverige under 1950- och 1960-talen. Förutom intressanta artiklar i sina lagerlistor publicerade han sig i göteborgstidningarna. I dag är han kanske mest ihågkommen för forskningen och publiceringen kring myntförfalskaren Carl Napoleon Svensson, eller i dagligt tal "Trollhättesvensson", och det synnerligen läsbara verket "Svenska numismatiker under fyra sekler".
- ⁶ Håkan Kinnmark (1900-1972) hade några år före sin död avvecklat sin firma Moneta AB. Kinnmark var verksam inom konditorbranschen på så sätt att han från år 1931 var direktör i familjeföretaget. Denna syssla fick så småningom stå åt sidan för numismatiken. Redan under andra världskriget började Kinnmark att göra större inköp för sina samlingar.
- ⁷ Adolph Emil Cahn (1840-1918) startade år 1874 en mynthandel i den sydtyska staden Frankfurt am Main. Sönerna Theodor och Julius övertog mynthandeln vid faderns död. Fem år senare avled Theodor, varvid rörelsen drevs vidare av Julius och Theodors änka, Johanna Cahn. På grund av nazismens intåg i Tyskland vid mitten av 1930-talet beslöt familjen att bröderna Erich (1913-1993) och Herbert (1915-2002) skulle etablera en filial i Basel, Schweiz. År 1934 grundades således Münzhandlung Basel. Några år senare, den 2 januari 1942, ombildades Münzhandlung Basel till Münzen und Medaillen A.G. Kampmann 2002 anger något missvisande att firman grundades år 1941. Ur ett till mynthandelns kunder distribuerat informationsblad från Münzen und Medaillen AG, undertecknat av "Der Präsident des Verwaltungsrates Dr. J. Trott" citeras: "Es ist uns gelungen, die Mitarbeit der Herren Erich und Dr. Herbert A. Cahn zu gewinnen, die als Prokuristen mit Einzelunterschrift die Geschäftsführung übernehmen. Nach mehrjähriger Tätigkeit im väterlichen Münzgeschäft in Frankfurt a. M. leiteten die Herren Cahn während fast sieben Jahren die Geschäfte der Münzhandlung Basel, seit deren Gründung. Aus den Diensten dieser Firma sind sie auf den 31. Dezember 1941 ausgeschieden, nach gütlicher Verständigung mit dem jetzigen Verwaltungsrat der Münzhandlung Basel, und nachdem interne und organisatorische Umstellungen der Firma es den Herren Cahn nahe gelegt hatten, sich in der von hiesigen Interessenten neugegründeten Münzen und Medaillen A.G. zu betätigen." I den äldre firmans regi utkom 49 numrerade lagerlistor. Münzen und Medaillen AG:s första lista, "Liste I", är daterad Basel, Januari 1942. Erich Cahn intresserade sig för och ansvarade för medeltidens och den nya tidens mynt medan Herbert sysslade med de antika grekiska och romerska mynten.
- ⁸ Hesselblad var uppenbarligen inte särskilt bevandrad i tyska språket, eftersom han lät översätta bröderna Cahns tyska brev till svenska. Detta gällde naturligtvis också hans egen korrespondens, vilken lämnades bort för översättning till tyska.
- ⁹ Willy Schwabacher (1897-1972) var född i Frankfurt am Main och kusin med bröderna Erich och Herbert Cahn. Schwabacher studerade klassisk arkeologi, numismatik och konsthistoria i München och Berlin. Under studietiden praktiserade han hos myntfirman Otto Helbing Nachf. Nazismen i förkrigstidens Tyskland gjorde att han efter en vistelse i Aten inte kunde återvända till hemlandet. Som landsflyktig kom han till British Museum i London i slutet av 1930-talet för att sedermera bli anställd vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i Köpenhamn. I oktober 1943 flydde han änyo undan nazismen, denna gång till det neutrala Sverige. Han blev anställd vid KMK i Stockholm, från vilken institution han avgick med pension år 1963. Professor Schwabacher blev genom forskning och talrika publikationer en internationellt erkänd expert på antika grekiska mynt.
- ¹⁰ Torgny Lindgren (1905-1984) var född i Örebro. Han anställdes vid Riksbanken under 1920-talet och förblev banken trogen till pensioneringen år 1967. Han arbetade dock kvar ytterligare ett år som ansvarig för bankens stora utställning i SHM till 300-årsminnet 1968. I tjuogaårsåldern blev Lindgren intresserad av numismatik och sammanbragte en omfattande samling av högklassiga svenska mynt. Vad som kanske inte är allmänt bekant är att samlingen såldes under hand i kommission av C. G. Hesselblad från år 1953 till slutet av decenniet. Bland rariteterna märks Erik XIV:s 1½ mark 1662 (SM 20), Karl IX:s 6 mark 1609 (SM 33), Karl X:s mark 1656 (SM 24), Karl XI:s 2 mark 1661 utan inre ring (SM 89) och Fredriks serafimeriksdalar 1748 (SM 89). Lindgren sålde också stora mängder svenska och utländska guldmynt från främst 1800-talet genom Hesselblad. Det berättas att Lindgren under 1940-talet hade en stående inköpsorder hos Spinks i London på alla guldmynt, såväl svenska som utländska, till maximalt dubbla guldvärdet. Av de utländska donerade han alla till KMK som saknades i samlingarna. Torgny Lindgrens författarskap är omfattande och välkänt. Han skrev många artiklar om och intresserade sig särskilt för banker och sedlar. Vid 70 års ålder disputerade han således på ämnet Banko- och riksgäldsrevisionerna 1782-1807. □

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Lagerlista över svenska person-
medaljer och numismatisk litteratur
www.nordlindsmynt.se

Om en sällsynt örtug på Vitenskapsmuseet i Trondheim

Av Frédéric Elfver

Föreliggande – lätt omarbetade – artikel har tidigare publicerats i nr 245, 2002-2 (Jubileumsutgåve 1972-2002), s. 47-52 av *Numisma Asloia*, vilken ges ut av Oslo Numismatiska Forening. Då ämnet kan vara av intresse även för den svenska läsekretsen publiceras artikeln i *SNT*.

Bland de svenska medeltidsmynten finns det ett flertal rariteter, och den fastlandssvenska örtugsmyntningen bjuder inte på några undantag.¹ I samband med en studieresa till Vitenskapsmuseet i Trondheim våren 2002 dokumenterade och digitalfotograferade författaren de danska vikingatida mynten i museets systematiska samling.²

Vid samma tillfälle dokumenterades även ett urval av de svenska medeltidsmynten, däribland ett tjugotal örtugar och halvörtugar.³ Den största överraskningen vid denna genomgång blev upptäckten av ett exemplar av Sten Sture d.ä:s (riksföreståndare 1470-1497 samt 1501-1503) sällsynta örtug från Västerås av typen Lagerqvist⁴ 6 (fig. 1). På åtsidan finns en trekronorssköld och på frånsidan ett krönt A. På var sida om detta krönte A ses en ros med sex sammanhängande blad. Inskriften på åtsidan lyder:
⊗ ΙΟΝΕΤΛ ⊗ ΡΟΣΙΕΝΣ' och på frånsidan: ⊗ ΙΟΝΕΤΛ ⊗ ΡΟΣΙΣ'. Att både åt- och frånsidans inskrifter anger myntorten är den avvikelse som gör den aktuella örtugstypen så speciell.

Från Sten Sture d.ä:s tid som riksföreståndare finns två myntordningar bevarade. Den ena nämner Stockholm 1478 och den andra Västerås 1480. I Stockholm präglades örtugar och halvörtugar med åretal 1478, vilket gör dem till de första svenska årtalsförsedda mynten. Årtalet 1478 syftar förmodligen på myntordningen från detta år. Vidare myntades penningar i form av brakteater med krönt framvänt huvud i Stockholm.⁵ I Västerås präglades örtugar och halvörtugar, dock utan årtal. De brakteater som utgavs i Västerås har ett krönt A som motiv.⁶

Den sällsynta örtugen från Västerås är nu, i och med upptäckten av exemplaret i Trondheim, känt i sex exemplar. Vi har alltså att göra med

en *rara avis!* De övriga fem exemplaren befinner sig i Antellska⁷ myntsamlingen, Nationalmuseet i Helsingfors (fig. 2), respektive på Kungl. Myntkabinettet (KMK) i Stockholm (fig. 3-6).

Vilken bakgrundshistoria har exemplaret i Trondheim? Författaren ställde denna fråga till kollegan Jon Anders Risvaag, doktorand i numismatik och föreståndare för myntsamlingen på Vitenskapsmuseet i Trondheim. Efter en tids sökande kunde det konstateras att exemplarets proveniens dessvärre ej kunde spåras.

De sex exemplaren har alla stampidentiska åtsidor med inskriften:

⊗ ΙΟΝΕΤΛ ⊗ ΡΟΣΙΕΝΣ'. Till frånsidan har det emellertid använts fyra olika stamper med två olika varianter av inskriften. Den första och vanligaste är den ovan nämnda:
⊗ ΙΟΝΕΤΛ ⊗ ΡΟΣΙΣ'. Den andra lyder: ⊗ ΙΟΝΕΤΛ ⊗ ΡΟΣΙΕΝΣ'.

Följande förteckning visar de idag kända exemplaren med angivelse av samling, vikt samt åtsidans och frånsidans stampnummer.

1. Vitenskapsmuseet, Trondheim	0,95 g	Åtsida: A. Frånsida: 1.
2. Antellska saml., Nationalmuseet i Helsingfors	1,43 g	Åtsida: A. Frånsida: 2.
3. KMK, Stockholm, systematiska samlingen ⁸	1,27 g	Åtsida: A. Frånsida: 3.
4. KMK, Stockholm, Riksbankens saml. nr 41 ⁹	1,27 g	Åtsida: A. Frånsida: 3.
5. KMK, Stockholm, Riksbankens saml. nr 43 ¹⁰	1,55 g	Åtsida: A. Frånsida: 3.
6. KMK, Stockholm, Riksbankens saml. nr 42 ¹¹	1,56 g	Åtsida: A. Frånsida: 4.

Hildebrand har i förteckningen över Riksbankens samling av svenska mynt feltolkat interpunktionen i åtsidesinskriften på nr 4 ovan. Även interpunktionen i frånsidesinskriften på nr 5 ovan är feltolkad.¹²

Intressant att notera är att Antell fig. 267 är stampidentisk med frånsidan på Trondheims exemplar av Lagerqvist 6. Detta påvisar kopplingen till den vanligare Lagerqvist 5a, vars åtsidesinskrift lyder: ⊗ ΣCS' ⊗ ΡΙCIVS ⊗ REX.

Den stora skatten från kvarteret Johannes vid Svartån i Västerås, som påträffades år 1972, innehåller 16.231 mynt. Majoriteten av dessa mynt utgörs av svenska örtugar och halvörtugar från perioden 1470-1520. Bl.a. fanns otroliga 5.601 exemplar av örtugar präglade i Västerås!¹³. Tyvärr har det enastående materialet

ännu inte publicerats, och vad som finns i detta omfattande material har ej heller varit möjligt för författaren att kontrollera. En presentation av projektet Sveriges mynthistoria och delprojektet Sturetiden (Sturetidsprojektet) finns bl.a. i Malmer 1977.

Tillsvidare får vi nöja oss med att den sällsynta örtugstypen från Sten Sture d.ä. nu även finns dokumenterad i en norsk offentlig myntsamling.¹⁴

Referenser

[Ahlström *et al.*] Ahlström, B.; Almer, Y. & Hemmingsson, B.: *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

[Antell] Appelgren, T. G.: *Förteckning öfver Antellska myntsamlingen i Helsingfors svenska mynt*. I. Medeltidsmynt. Helsingfors 1908.

Elfver, F. & Frösell, A.: Unionstiden och internationaliseringen, [i:] Myntningen i Sverige 995-1995. *Numismatiska Meddelanden XL*, s. 109-124. Stockholm 1995.

Golabiewski Lannby, M.: Makt, mark och penningar, [i:] Myntningen i Sverige 995-

1995. *Numismatiska Meddelanden XL*, s. 83-107. Stockholm 1995.

Hammarberg, I. & Malmer, B.: The 1972 Västerås hoard and the monetary history of Sweden 1470-1520, [i:] *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1982, s. 41-68. Helsingfors 1985.

Hildebrand, H.: *Samlingen av svenska mynt i Riksbankens myntkabinett*. Stockholm 1889.

Holmberg, K.: När kungens mynt blev allmogens mynt. En översikt över mynt, myntning och myntens roll i det svenska samhället under 1200-talet, [i:] Myntningen i Sverige 995-1995. *Numismatiska Meddelanden XL*, s. 63-82. Stockholm 1995.

Lagerqvist, L. O.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.

Malmer, B.: Sveriges mynthistoria, [i:] *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvi-*

Fig. 1. Vitenskapsmuseet i Trondheim, vikt 0,95 g. Skala: 2:1. Foto: F. E.

Fig. 2. Antelliska myntsamlingen, Nationalmuseet i Helsingfors, vikt 1,43 g. Skala: 2:1. Foto: Nationalmuseet, Helsingfors.

Fig. 3. KMK, Stockholm, systematiska samlingen, vikt 1,27 g. Skala: 2:1. Foto: F. E.

Fig. 4. KMK, Stockholm, Riksbankens samling, vikt 1,27 g. Skala: 2:1. Foto: F. E.

Fig. 5. KMK, Stockholm, Riksbankens samling, vikt 1,55 g. Skala: 2:1. Foto: F. E.

Fig. 6. KMK, Stockholm, Riksbankens samling, vikt 1,56 g. Skala: 2:1. Foto: F. E.

ets Akademiens Årsbok 1977, s. 74-75. Stockholm 1977.

Malmer, B.: *Den senmedeltida penningen i Sverige. Svenska brakteater med krönt huvud och krönta bokstäver*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien Antikvariska serien 31. Stockholm 1980.

Thordeman, B.: Nordens offentliga myntsamlningar. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1937, s. 117-146 (tysk sammanfattning på s. 156-159). □

Noter

¹ Örtugar började präglas på det svenska fastlandet omkring år 1370 i Stockholm under Albrekt av Mecklenburg (1364-1389). Det gick åtta penningar på en örtug (Golabiewski Lannby 1995, s. 102). Mynt med valören örtug präglades för sista gången 1589-1591 under kung Johan III:s tid som regent, 1568-1592 (Ahlström *et al.*, s. 52 & 55).

² En kortfattad historik beträffande myntsamlningen i Trondheim som grundades på 1770-talet står att finna i Thorde- man 1937, s. 130.

³ Bland de övriga svenska medeltids- mynten i Trondheim finns bl.a. ett exemplar av den sällsynta brakteaten från Erik Eriksson (1222-1229 samt 1234-1250), Lödöse, Lagerqvist grupp XII:C:6d (kyrka? med halvmåne på höger sida och fyra punkter på vänster sida). Vikten på detta exemplar är 0,13 g. Typen, XII:C, dateras till 1234-1240 (se Holmberg 1995, s. 70).

⁴ Lagerqvist 1970, s. 130 (Det avbildade exemplaret är Antells exemplar, Nationalmuseet, Helsingfors).

⁵ Se Malmer 1980.

⁶ Elfver & Frösell 1995, s. 117.

⁷ Antell, I, nr 413, samt fig. 266 (åtsidan).

⁸ Stampnummer i Sturetidprojektet: 545.526. Meddelat av I. Hammarberg, KMK, 2002-08-26.

⁹ Stampnummer i Sturetidprojektet: 545.526. Meddelat av I. Hammarberg, KMK, 2002-08-26.

¹⁰ Stampnummer i Sturetidprojektet: 545.526. Meddelat av I. Hammarberg, KMK, 2002-08-26.

¹¹ Stampnummer i Sturetidprojektet: 545.525. Meddelat av I. Hammarberg, KMK, 2002-08-26.

¹² Hildebrand 1889, s. 35-36, nr 41-43.

¹³ Hammarberg & Malmer 1985, s. 41ff.

¹⁴ Författaren vill tacka Tuukka Talvio (Nationalmuseet, Helsingfors) för hjälp med fotografier och värdefulla synpunkter. Jon Anders Risvaag (Trondheim) tackas för den arbetsinsats som krävdes i samband med efterforskningen av Trondheimsexemplarets proveniens. Jonas Rundberg tackas för en givande diskussion beträffande stamp- identiska mynt. □

Isaac Newton – mynt- mästare i London under 27 år

Det är inte allmänt känt att Sir Isaac Newton, en av alla tiders största naturvetenskapsmän, var myntmästare i London under hela 27 år. Newtons största vetenskapliga insats var upptäckten av den universella gravitationens lag och skapandet av den klassiska mekaniken, utgående från de av honom formulerade rörelselagarna. Hans huvudarbete utkom 1687 och heter *Philosophiæ naturalis principia mathematica*, men vanligen benämnd *Principia*.

I denna artikel görs emellertid ingen genomgång av Newtons vetenskapliga insatser utan ger mer en kortfattad beskrivning av hans tid vid myntverket.

Isaac Newtons far (han hade samma förnamn som sonen), och som avled innan sonen föddes (1643), ägde ett litet gods i Woolsthorpe i Lincolnshire. Moderns namn var Hannah Ayscough. Hon gifte om sig med prästen Barnabas Smith. Vid tolv års ålder kom Isaac Newton till latinskolan i Grantham, där han till en början inte visade någon större begåvning. När han var femton år återvände han till fädernegården för att utbilda sig till lantbrukare. Han visade dock inte heller någon fallenhet för det lantliga livet. I stället sysslade han med mekaniska problem och ägnade sig ivrigt åt matematikstudier.

År 1660 inskrevs Newton som student i Cambridge, där hans stora begåvning snabbt utvecklades, dels genom studier på egen hand, dels under ledning av matematikern Isaac Barrow, som blev hans vän och gyn- nare. Newton skulle 1669 bli den som efterträdde Barrow som professor i matematik. År 1695 blev Newton, med bibehållandet av sin profes- sur, tillsyningsman vid myntverket *The Royal Mint* i London, d.v.s. *Warden of the Mint*. På juldagen 1699 utnämndes han till myntmästare – *Master of the Mint*. Nu flyttade Newton till London. Tjänsten som mynt- mästare behöll Newton fram till sin död vid 82 års ålder, den 20 mars 1727.

Isaac Newton har namn om sig att vara reformatorn av det brittiska myntväsendet. Myntsystemet hotades ständigt av falskmyntare. Därför ägnade myndigheterna stor energi på att spåra upp och lagföra dessa brottslingar. År 1697 hängdes nitton

falskmyntare i London. Året därpå hade antalet hängningar minskat till åtta. Isaac Newton hade som princip att närvara vid avrättningarna. Ett annat stort problem var oärliga personer som klippte mynten. Den svenska termen är ”myntomskärning”. Det vanligaste sättet var att använda en fil och fila spån av myn- ten och sedan smälta spånen till metallbarrer eller dyliskt. Så gjorde man med mynt av guld och silver. Mynten blev mindre och lättare av sådan åverkan och därmed mindre värda. För bankirer, köpmän m.fl. blev det viktigt att väga mynten för att kontrollera om myntomskärning förekommit.

Under 1600-talet började en ny teknik för myntprägling utvecklas och användas i Frankrike. Den handlade om att räffla myntens rand och/eller förse mynten med en inskrift närmast randen. Detta försvårade myntomskärningen eftersom man omedelbart kunde se om åverkan skett.

I England började man under 1660-talet att tillverka mynt av den nya typen, jämsides med de gamla mynten – en halvhjärtad insats som misslyckades. Situationen blev ohållbar och regeringen tog till en drastisk åtgärd. Hela myntstocken byttes ut. Alla gamla mynt förklarades vara värdelösa. I januari 1696 inleddes programmet och fram mot sommaren samma år hade Englands kommersiella liv raserats. Det rädde kaos och byteshandeln hade åter blivit vanlig.

Det lär vara Newton som räddade situationen. Han genomförde raskt en undersökning av produktionen och omorganiserade sedan verksamheten efter sina egna idéer. Hans teorier om effektiv mynttillverkning fungerade lika bra som hans teorier om fysikens lagar, och tillverkningen satte fart. Redan 1698 producerades så mycket mynt att efterfrågan tillgodosågs.

Här nedan uppräknas punktviss viktigare händelser och reformer inom myntväsendet under Newtons tid som myntmästare:

- En förstärkning (supersession) av myntverket i Edinburgh.
- Man återupptog präglingen av reguljära kopparmynt.
- Guld- och silvermynt var de främsta betalningsmedlen.
- Newton ökade myntverkets precision och tillförlitlighet. Han var inte lika skicklig administratör som Samuel Pepys, men han var skickligare än de flesta på posten som myntmästare.

- Under de 27 år som Newton ledde verksamheten myntades guldmylnt till ett värde av £12.481.722, silvermynt för £565.267 och kopparmylnt för £30.289.
- Newtons lön var £500 per år, men han hade även en inkomst som kallades *master's fee* som byggde på en summa som berodde på vikten av det som myntats. I snitt fick Newton £1000 extra per år.
- Gravörernas verksamhet organiserades 1705 efter det att Roettier och Harris avlidit. Man upphörde bl.a. med att pliktmässigt tillverka sigill på myntverket. I stället fick gravören lön för varje uppdrag – och de var många.
- Det infördes en regel att myntverket skulle ha tre anställda gravörer. Newton ansåg att man skulle försöka fånga upp unga begåvningar som skulle utbildas internt inom myntverket. År 1715 kom ett förslag om att de unga gravörerna regelmässigt skulle skickas till Paris under ett par år för att öka sina yrkeskunskaper. Newtons förslag fungerade dock inte. Det var trots allt mer effektivt att anställa färdigutbildade gravörer från andra länder. Hälften av de anställda gravörerna under 1700- och 1800-talen kom från Tyskland, Frankrike, Schweiz, Nederländerna, Portugal och Italien.
- Officiella medaljer präglades relativt sällan. Till drottning Annas kröning präglades 858 gulmedaljer och 1 200 silvermedaljer. Gulmedaljerna delades ut till ledamöterna av över- och underhusen i parlamentet, till vissa hovmän, diplomater och högre tjänstemän. Gulmedaljer av dubbel vikt delades ut till främmande ambassadörer. Vid ett annat tillfälle, när man firade freden i Utrecht, delade man ut 812 gulmedaljer. För att utöka inkomsten hade gravörerna tillstånd att nypräglade och sälja äldre medaljer. De hade även rätt att ta emot egna uppdrag.
- En ny uppgift för myntverket var lagring och försäljning av tenn (det skedde främst i myntverket i Dublin). Denna metall hämtades från Cornwall och i mindre omfattning från Devonshire. Myntverket hade försäljningsagenter på kontinenten.
- År 1707 förenades England och Skottland till ett kungadöme, Storbritannien. Man tillverkade

Präglad bronsmedalj över Isaac Newton. Medaljen mäter 52 mm och den är graverad av den engelsk-tyske gravören John Croker (född i Dresden 1670 och död i London 1741). Medaljens fränsida visar en gudinneliknande kvinna som symboliserar "vetenskapen". Med högra handen håller hon i en platta som visar solsystemet.
Foto G. Hildebrand, KMK.

mynt för hela riket men de skotska mynten fortsatte att cirkulera. Brittiska mynt präglades i myntverket i Edinburgh. Däremot fick man inte längre blanda in kopparkoppar i silvermynten.

Isaac Newton hör till de mest konstnärligt avbildade engelsmännen. Redan under sin livstid blev han porträtterad på målningar ett flertal gånger. Sedan finns det mängder av kopparstick och träsnitt. Självfallet finns det också många medaljer med Newtons porträtt. När han avled 1727 uppstod en personkult kring hans gestalt. Den stora hyllningen kan kanske te sig något märklig med tanke på att ytterst få personer verkligen hade läst Principia, än mindre förstätt innehållet.

Under år 2002 hade BBC ett antal TV-program som skulle presentera de mest betydelsefulla britterna genom tiderna. Målet var att man tills slut skulle ha en omröstning bland tittarna om vilken person som var den störste. Resultatet blev att Winston Churchill vann, men att Newton fanns med bland de absolut främsta. Hans minne lever kvar! Ett tecken på detta är också att Newton under 1970-talet fick pryda den sista sedeln i valören £1.

Ian Wiséhn

Litteratur

Craig, J.: *The Mint. A History of the London Mint from A.D. 287 to 1948.* Cambridge 1953.

Fara, P.: *Newton. The Making of Genius.* London 2002.

Jordanova, L.: *Defining Features: Scientific and Medical Portraits 1660-2000.* London 2000. □

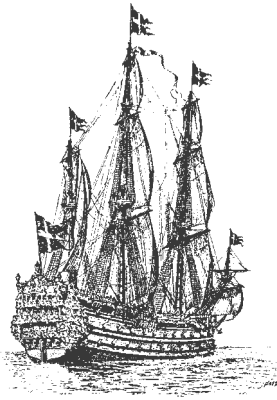

Sedelspecimen utgiven av Bank of England på valören £1. Sedelns baksida visar en sittande Isaac Newton som i knät har sin bok Principia. Denna sedel utgavs 1981.
Foto G. Hildebrand, KMK.

Ännu ett sensationellt fynd i regalskeppet Kronan!

I vraket efter regalskeppet Kronan, som sjönk utanför Ölands kust 1676, har genom åren flera myntskatter påträffats vid arkeologiska undersökningar. År 1986 visades på Kungl. Myntkabinetet de mer än 255 guldmynt som hittades 1982, förvarade i en kista. År 1989 påträffades nära ettusen silvermynt, de flesta svenska i låga valörer samt en mindre mängd talemynnt från 1500- och 1600-talen. År 2000 hittades ytterligare en mindre gulds katt, men "bara" 46 mynt denna gång. Dessutom har mängder med koppar-, silver- och guldmynt, lösa, i fickor eller förvarade i börsar, påträffats på olika ställen i vraket.

I somras gjordes ett synnerligen ovanligt fynd i vraket. I en flätad korgkista framkom inte mindre än 6 246 ex Karl XI:s 4-ören, alla präglade år 1675, liggande i staplar. Här

fanns dessutom 168 talemynnt samt några enstaka svenska mynt av lägre valör.

4-öresmynten tycks ha varit helt ocirkulerade när de lades ner i kistan. Att mynten låg kvar i prydliga staplar och inte i en enda hög tyder på att de hade förvarats i ett hölje av något slag (men som nu är förmultnat). Det var inte ovanligt att kronan, d.v.s. staten, kunde rekvirera mynt direkt från myntverket för olika ändamål. Om vi kan konstatera att mynten är

stampidentiska så är nog detta fallet. Med säkerhet skulle pengarna användas för utbetalning av löner ombord. Vid denna tid, år 1675, låg myntverket i nuvarande Gamla stan i Stockholm, närmare bestämt på Mynttorget.

Tillsammans med mynten fanns också flera hundra mässingsknappar i två storlekar uppträdda på mässingstråd, delar av en eller flera klädedräkter, ett par fina och välbevarade skinnhandskar, en liten börs med mynt. Två stora tennfat låg intill kistan, varav ett med riksamiralen Lorentz Creutz (som var med på skeppet) och hans hustrus initialer.

MGL

Lästips!

Gulds katten från regalskeppet Kronan. MKM katalog nr 24. Stockholm 1986.

Golabiewski Lannby, M.: Sidenbörs med mynt funnen på regalskeppet Kronan. *SNT* 1993:8 s. 208-212.

— Silverskatten från regalskeppet Kronan. *SNT* 1998:3 s. 52-57.

— Ny gulds katt från regalskeppet Kronan! *SNT* 2001:5 s. 108.

Något om guldmyntfoten

Den internationella finanskrisens verkningar i början av 1930-talet nådde självfallet även Sverige. Från och med den 28 september 1931 inställdes sedlarnas inlösnings till guld. Samtidigt förklarade Riksbanken, att den med alla medel skulle bevara kronans inre köpkraft och därmed undvika prisstegringar.

Allmän enighet rådde om att Sverige skulle dra nytta av erfarenheterna från den stora värdeförsämringen av pengarna som kom vid slutet av första världskriget och de därpå följande åren. De internationella konflikter och svårigheter som var finanskrisens egentliga orsaker skulle regleras, och målet var att få fram en allmän stabilisering av världens myntväsen.

Guldmyntfotens varande fanns inskriven som §72 i Regeringsformen. Här stadgades att Riksbankens sedlar skulle, vid anfordran, inösas av banken med guld efter deras åsatta värde. Undantag kunde endast medges i händelse av krig, krigs fara eller svår penningkris. Vårt land var anslutet till ett myntsystem som baserades på guldet som värdeätare. Därmed hade Sverige guldmyntfot.

Guldmyntfoten innebar i korthet

att landets betalningsmedel stod i ett bestämt förhållande till metallen guld. Som betalningsmedel hade sedlarna överallt vunnit allmänt erkännande. Så var också fallet i Sverige. Riksbanken fick enligt de då gällande bestämmelserna utge sedlar till en kvantitet som begränsades av bankens innehav av guld. Sedlarna köptes av affärsbankerna mot växlar och värdepapper, som inlämnades till dem av deras kunder, och gick på så sätt ut i rörelsen.

Den högsta gränsen för utgivningen av sedlar låg vid ett belopp, som svarade mot två gånger riksbankens guldkassa plus 250 miljoner kronor. Under normala förhållanden kunde man nämligen inte räkna med att sedlar, annat än undantagsvis, inlämnades till inlösen i guldmynt. En sådan storlek på guldkassan ansågs som fullständigt betryggande även vid tillfällen då efterfrågan på guldmynt var större än det normala. Guldmyntets värde var sedan i sin tur tryggt genom bestämmelser om dess halt av guld. Det pris per vikt-enhet guld, som motsvarade myntlagens stadgande om guldmyntens halt, kallades "guldparitet". I svensk lag bestämdes att av ett kg guld skul-

le präglas 248 tiokronorsmynt eller 124 tjugokronorsmynt. Ett kg guld hade därför ett värde av 2 480 kronor, vilket var den svenska kronans guldparitet.

IW

Ungerskt silver i svenska krigstidsmynt

En leverans av tio ton silver från Ungern 1941 hjälpte Myntverket i Stockholm att klara av myntproduktionen. Annars var det ganska svårt för Sveriges Riksbank att hantera den då rådande bristen på skiljemynt som drabbade många, inte minst nationer, under andra världskriget. Ändå låg myntproduktionen i Sverige ungefär 100 procent över den normala.

Minst mynt per person fanns det i de större städerna. En annan positiv nyhet 1941 var att Boliden lovade en ökning av silverproduktionen från 25 till 30 ton årligen. Myntverket anställde en särskild driftsingenjör som dagligen skulle följa arbetet vid myntpräglingsen. Allt för att öka produktionen.

IW

Nya jubileumsmynt – till minne av Dag Hammarskjöld

Trots att många år förflutit sedan Dag Hammarskjöld förolyckades i Ndola, i dåvarande federationen Rhodesia-Nyasaland, lever hans minne fortfarande kvar runt om i världen – en värld som han var med om att om- skapa.

Till 100-årsminnet av Dag Hammarskjölds födelse har Sveriges Riksbank låtit prägla minnesmynt i valö- rerna 200 och 2000 kronor.

Hammarskjöld var bl.a. en välut- bildad ekonom. Avhandlingsämnet var Konjunkturspridningen. En teo- retisk och historisk undersökning.

Redan som 25-åring fick han ama- nuensplats vid Finansdepartementet. År 1936 tillträdde Hammarskjöld som statssekreterare och sakkunnig i finansfrågor. Han utsågs 1941 till ordförande i Riksbanksfullmäktige. Han var svensk delegat i OEEC, ka- binettssekreterare i UD och 1951 in- trädde han som konsultativt partilöst statsråd i regeringen.

Dag Hammarskjöld älskade också lyrik och konst och var själv förfat- tare och översättare. År 1954 blev han invald som en av de Aderton i Svenska Akademien – han intog stol nr 17 efter sin fader.

I mars 1953 valdes Dag Ham- marskjöld till generalsekreterare för FN. På kort tid lyckades han göra FN-organisationen effektivare och mer respekterad.

År 1961 tilldelades Dag Ham- marskjöld postumt Nobels fredspris.

Minnesmynten

Minnesmynten är utgivna av Sveri- ges Riksbank och tillverkade av Nor- dic Coin AB Svenska myntverket i Eskilstuna.

Konstnären Ernst Nordin, välkänd mynt- och medaljkonstnär samt skulptör, har formgivit mynten. Han har utgått från Hammarskjölds litte- rära sida och samtidigt hittat ett citat som väl beskriver den väg Ham- marskjöld valde att vandra genom livet.

Åtsidan

Åtsidan upptas av ett porträtt av Dag Hammarskjöld i profil omgivet av inskriften DAG HAMMARSKJÖLD upptill och årtalen 1905-2005 nedtill.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Frånsidan

Stiliserade lågor illustrerar omskrif- tens citat VÅR VÄG ÄR GLÖD OCH ICKE ASKA. Texten är häm- tad från franske nobelpristagaren Saint-John Perse's *Krönika* i Dag Hammarskjölds översättning. Till vänster om de stiliserade lågorna finns bokstaven E, som anger mynt- ningsorten och till höger H, som är begynnelsebokstaven i riksbanks- chefens efternamn. Nedtill valören 200 KRONOR respektive 2000 KRONOR och SVERIGE.

Fakta om mynten

Valör	2000 kr	200 kr
Metall	900/1000 guld	925/1000 silver
Vikt	12,00 g	27,03 g
Diameter	26 mm	36 mm
Uppläga	5000 st max	35 000 st max

Mynten finns till försäljning i Kungl. Myntkabinettets butik.

Eva Wiséhn

Kungl. Myntkabinettet har utgivit en skrift på 24 sidor i samband med en mindre utställning på Riks- banken och KMK – *Dag Ham- marskjöld. Till 100-årsminnet av hans födelse, 1905-2005*. Författare är Eva Wiséhn. I katalogen presen- teras framförallt medaljer, mynt och frimärken med Dag Ham- marskjölds porträtt.

Katalogen säljs i Kungl. Mynt- kabinettets butik. Pris 50 kr.

Den gången då tre "svenskar" ledde American Numismatic Association

Det var kanske kampen för tillvaron i det nya landet och behovet av att spara "för regniga dagar" som hos många svensk-amerikanare framkal- lat intresset att samla mynt, även mindre gångbara sådana. Kanske var myntsamlandet ett bra sätt att behå- lla intresset för Sverige och svensk historia. I alla händelser så var de "svenska" samlarna i USA ofta ton- givande i samlarföreningarna. En or- sak var kanske att föreningsliv passar svensken.

Som ett exempel på detta kan nämnas att när *The American Numis- matic Association* (ANA) i oktober 1933 höll kongress i Chicago, valdes tre svenskättlingar att bekläda pos- terna som ordförande samt som för- ste och andre vice ordförande. Det var Nelson T. Thorson, utgivare av tidningen Omaha Post, som hedra- des med ordförandeskapet. Harvey L. Hansson från San Francisco blev förste vice ordförande och Ragnar L. Cederlund från Winnetka i Illinois, vars samling av skandinaviska mynt ansågs vara den förnämsta i USA, fullbordade den svenska trion i de amerikanska numismatikernas presi- dium.

År 1933 hade ANA ca 3 000 med- lemmar och kunde därmed göra an- språk på att vara den största sam- manslutningen av myntsamlare i vär- lden.

IW

Umeå läroverks mynt- och medaljsamling

Kristian II:s klipping funnen i Grundsunda

Av Anders Huggert, Västerbottens museum

Genom läroverksreformen 1849 ombildades Umeå trivialskola till elementarläroverk och utvidgades 1858 till högre elementarläroverk; sedan 1878 Umeå högre allmänna läroverk. Vid rikets läroverk inrättades med tiden, dels för undervisningens behov, dels i vetenskapligt syfte, rätt innehållsrika bibliotek och diverse samlingar av natur- och kulturhistorisk art.

I några fall fanns det även en särskild numismatisk samling. I Umeå uppstod idén till en sådan i och med att Svenska Akademien 1860 till läroverkets bibliotek skänkt några delar av akademiens handlingar och samtidigt bifogat dess minnespenning för 1859; den över Thorbern Olof Bergman (1735-1784) – internationellt känd professor i kemi vid Uppsala universitet (Årsberättelser, s. 15).

Skolans rektor, John Unæus (1803-1870), kom med stort intresse rätt omgående igång med att samla mynt och medaljer. Under tio års tid ökade och ordnade han fortlöpande materialet. Strenghäns högre elementarläroverk bidrog 1867 med en serie mynt ur den egna samlingens förråd av dubletter. Åtskilligt lämnades efterhand i gåva av privatpersoner – bland dem Unæus själv – och det gjordes också en del byten.

År 1867 kunde Unæus lägga fram en prydligt handskrivnen förteckning över samlingen, och därmed var denna klart avgränsad i förhållande till läroverkets innehav av "Antiquiteter" i mer generell bemärkelse. År 1869 inköptes "för metallvärdet" och katalogiserades en samling mynt och medaljer som tillhörde vicepastorn i Umeå landsförsamling, Johan Anders Linder (1783-1877). Denne noterade i sina minnesanteckningar, att han fick 450 riksdaler riksmünt för samlingen (Linder, vol. XI s. 75). Det trägna arbetet med läroverkssamlingen resulterade i skriften: *Förteckning öfver Umeå Högre Elementar-Läroverks Mynt- och Medaljsamling 1870*. Den inleddes med ett mycket berömmande minnesord över allt vad John Unæus utträttat i sammanhanget.

Som nämnts ovan märks Unæus bland dem som skänkt mynt till läro-

verket. De kanske rent av hämtats ur en egen samling. Han intresserade sig nämligen tidigt för numismatiken. Under studietiden i Uppsala förvärvade han Carl Reinhold Berchs (1706-1777) arbete *Beskrifning Öfver Swenska Mynt Och Kongl. Skåde-Penningar* (1773). Det känner vi till eftersom han i boken skrev både sitt namn och "Ups. d. 31 Mars 1824".

Då privatpersoner skänkte äldre mynt var det förmodligen allt emellanåt fråga om jordfynd. Emellertid har det endast i särskilda fall gjorts notering om sådant; som då studenten Axel Lundström läsåret 1864/65 i gåva överlämnade tre halvörtugar slagna i Åbo för Erik av Pommern. De hade ingått i en myntdeposition påträffad 1863 vid markarbete på Tingsholmen i Piteälvens mynningsvik (Redogörelse 1865, s. 15; Huggert 1984). Det kanske var av betydelse i sammanhanget att John Unæus var född och uppväxt i Piteå, där hans far tjänstgjorde som rektor vid trivialskolan. Även beträffande en Kristian II:s klipping finns någon uppgift om var den är funnen, nämligen i Grundsunda i Ångermanland.

Fig. 1. Kristian II:s klipping funnen i Grundsunda socken, Ångermanland, före 1866. Foto: Stellan Wengelin, Västerbottens museum.

Fynd av klippingar i Grundsunda

Den nyss nämnda klippingen (fig. 1) tillfördes samlingen läsåret 1866/67 och lämnades i gåva av John Unæus (Årsberättelser 1867: del 2, II, 57 f.). Man kan spekulera över var och hur han fått tag i myntet. Kanske förvärvat skett då han 1836 tjänstgjorde vid gymnasiet i Härnösand? Nej, det finns ett mer konkret förslag till förklaring. Unæus var nära bekant med umeprosten dr Anders Abraham Grafström (1790-1870). Från att ha varit lektor, med professors titel, i

historia vid Härnösands gymnasium hade denne 1836 blivit kyrkoherde i Umeå landsförsamling. Grafström var sedan 1839 ledamot i Svenska Akademien. Vidare var han medlem i Svenska Fornminnesföreningen och verkade som inspektor vid gymnasieskolan i Umeå. År 1851 skänkte han till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien några "jordfynd, som flera år tillhört [dennes] obetydliga samling af antiquiteter" (SHM inv.nr 1736), däribland inte mindre än 16 Kristian II:s klippingar funna i just Grundsunda socken (SML 2:20). Gåvobrevet innehåller – beklagligt nog – inte något närmare besked om fyndplats inom socknen och fyndår. Akademien var tydligen nöjd med de uppgifter som genom gåvobrevet influiter.

Av allt att döma är det fråga om en myntdeposition, och den kan från början mycket väl ha bestått av fler än de 16 grafströmska klippingarna; d.v.s. åtminstone även det exemplar som rektor Unæus läsåret 1866/67 lämnade till läroverket. För något sådant talar också det faktum, att läroverket läsåret 1872/73 begåvades med ytterligare tre sådana mynt, denna gång skänkta av "Possessionaten Fr. Ljungberg" (Redogörelse 1873: 51 f.). Dessa tre kom emellertid inte att skrivas in i samlingen och finns inte heller i behåll. De har förmodligen använts i bytesverksamhet.

År 1888 förstördes läroverksbyggnaden vid en förödande stadsbrand. Hur gick det då med mynt- och medaljsamlingen? I en 1941 tryckt historik över läroverket meddelas helt kortfattat och generellt att myntsamlingen, biblioteket och en mycket vacker fågelsamling då blev "lågornas rov", varför man helt enkelt fick "börja på nytt" (Granfelt, s. 22 f.). Detta påstående tycks emellertid inte i nämnvärd grad gälla beträffande just mynt- och medaljsamlingen, där både individuellt identifierbara mynt och skrivna handlingar ju ännu finns i behåll; så exempelvis även det av Unæus vid myntbestämningar använda exemplaret av Elias Brenners (1647-1717) *Thesaurus Nummorum* (1731) – inköpt 1867 för 15 riksdaler riksmünt. Kanske samlingen med tanke på stöldrisk förvarades tillsammans med skolans arkivhandlingar,

som enligt samma historik helt undgick förstörelsen (Granfelt, s. 9).

Läroverkets klipping

En närmare granskning av läroverkets klipping (fig. 1) visar, att den är av varianten Schou 30 (1926), som direkt motsvaras av varianten A1 i Bengt Hemmingssons (1973) undersökning av ett klippingfynd från Västerås. Hemmingsson fann, att det råder ett visst samband mellan olika varianters medelvikt och silverinnehåll. Varianterna A1 och A4 väger således 1,88 - 1,87 g, medan varianter med lägre silverinnehåll, A6 och A11, väger 2,00 - 1,98 g (Hemmingsson, s. 65). Den genomförda undersökningen tyder på, att de förra varianterna är äldre än de senare. Läroverkets klipping väger endast 1,73 g. Värdet kan emellertid inte direkt jämföras med dem som gäller beträffande mynten från Västerås. I mar-ken liggande mynt utsätts för urläkning, och då i högre grad i sur än i basisk miljö. Marken i Grundsunda är verkligen sur. Problematiken har av mig tidigare något belysts utifrån mynt funna på den medeltida marknadsplatsen Kyrkbyn i Piteå, Norrbotten (Huggert 1985, s. 102).

Varför en så pass nordlig förekomst av danska klippingar?

För att finansiera Danmarks krig mot Sverige lät Kristian II 1518 i Malmö igångsätta prägling av stora mängder starkt underhålliga, och därmed övervärderade, klippingar. Verksamheten pågick ännu 1522, men sedan Kristian året därpå avsatts togs det beslut om inlösen; inte till klippingens nominella, men till dess verkliga värde.

Då Kristian 1520 kom i besittning av Stockholm blev klippingen gångbar även där, och det anses till och med ha bedrivits utmyntning i staden. Det hela upphörde 1523 sedan Stockholm befriats av Gustav Vasa (Hemmingsson, s. 71 f.).

Kung Kristian hade avancerade handelspolitiska planer. Han ville utmanövrera Lybeck och övriga hansestäder från den nordiska marknaden. Det skulle ske genom strikt organisering av direkta handelsförbindelser mellan Norden och Västeuropa. Seglationen skulle gå via Öresund. Kristian ville inrätta ett omfattande nordiskt köpmanssällskap, med kontor i fyra strategiskt belägna städer; nämligen i Stockholm, i en stad vid ryska gränsen – antagligen Viborg –, i Köpenhamn och i en stad vid atlant-

Fig. 2. Både Korsholm och Grundsunda finns markerade på Olaus Magni Carta marina, tryckt i Venedig 1539. Efter Bratt 1958, fig. 13.

kusten – kanske Antwerpen. Kontoren skulle ha hand om all utlandshandel.

Den bottniska handeln skulle koncentreras till Stockholm. Emellertid bedrevs vid den tiden olaga handel i såväl Öregrund som Gävle. För att få ett slut på detta företogs från Stockholm våren 1521 en flottexpedition mot Öregrund och vidare norrut ända till Hälsingland. På Bottenhavets östra sida lyckades Kristians amiral Sören Norby våren 1522 ockupera Korsholms slott (fig. 2) och därmed lägga under sig hela Österbotten. Norby fick i uppdrag att även förvalta området på Bottenvikens västra sida. Enligt konungens direktiv till förvaltaren skulle det bottniska områdets förbindelser dirigeras till Stockholm. Samtidigt förklarades norrbottningar äga rätt att segla till Stockholm eller ända till Danmark för att handla med sina varor, varvid amiralen skulle lämna nödvändig eskort (Ahnlund, s. 518 ff.; Friberg, s. 38 ff.). Inför krigståget till Finland hade Norby i Stockholm försetts med 46.000 mark i klippingar, förpackade i säckar (Hemmingsson, s. 72).

Kung Kristians klippingar vann således spridning uppåt Bottniska viken både genom vanlig handelsverksamhet och direkt krigsföring. Sådana mynt har påträffats på flera platser i Norrland.

Sammanfattning

År 1851 fick Vitterhetsakademien i Gäva sexton Kristian II:s klippingar, som påträffats i Grundsunda socken, Ångermanland. Samma ursprungsbeteckning har en klipping som läsåret 1866/67 skänktes till läroverket i Umeå. Givarna var i båda fallen umebor och nära bekanta med varandra. Låsåret 1872/73 fick läroverket av ännu en privatperson ytterligare tre sådana mynt. Samtliga dessa klippingar kan komma från en och samma myntdeposition, som i så fall skingrats vid fyndtillfället.

Kung Kristians klippingar präglades 1518 - 1522/23 och var 1520 - 1523 gångbara även i Stockholm. De fick spridning uppåt Bottniska viken både genom vanlig handelsverksamhet och danska sidans krigsföretag. Sedan Sören Norby 1522 ockuperat Korsholms slott i Österbotten fick han i uppdrag att förvalta hela området kring Bottenviken, varvid handeln skulle dirigeras till Stockholm eller ända till Danmark – allt enligt konungens strategi beträffande handeln på den nordiska marknaden.

Referenser

- Ahnlund, N., 1953: *Stockholms historia före Gustav Vasa*. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning. 15. Stockholm.
- Berch, C. R., 1773: *Beskrifning Öfver Swenska Mynt Och Kongl. Skåde-Penningar ...* Uppsala.
- Bratt, E., 1958: *En krönika om kartor över Sverige*. Stockholm.

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

Brenner, E., 1731: *Thesaurus Nummorum Sueo-Gothicorum Vetustus*. Stockholm. (1:a upplagan 1691.)

Friberg, N., 1983: *Stockholm i botniska farvatten. Stockholms botniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasas. En historisk-geografisk studie i samarbete med Inga Friberg*. Monografier utgivna av Stockholms kommun. 53. Stockholm.

Förteckning, 1870: *Förteckning öfver Umeå Högre Elementar-Läroverks Mynt-och Medalj-samling 1870*. Umeå.

Granfelt, H., 1941: *Umeå läroverks historia 1858-1940*. Umeå.

Hemmingsson, B., 1973: Ett klippingfynd från Västerås. *Numismatiska Meddelanden* 31: 61-73. Stockholm.

Huggert, A., 1984: Ett medeltida myntfynd från Tingsholmen vid Piteå. – Till del bevarat i läroverkssamlingen i Umeå. *Thule. Norrländsk kulturtidskrift*. 1984:2 s. 17-21. Umeå.

— 1985. Münzen im Mittelalterlichen Kyrkbyn in Piteå. In *Honorem Evert Baudou. Archaeology and Environment*. 4: 99-107. Department of Archæology. Umeå.

Linder, J. A., 1869. *Johan Anders Linders minnen*, vol. XI. Forskningsarkivet vid Umeå universitet, handskrift 40 A-L (Familjen Linders arkiv), vol. 40A:11.

Malmer, B., Wiséhn, I., 1983. *Myntfynd från Ångermanland*. Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen. 2. Stockholm.

Redogörelse, 1865: *Redogörelse för Högre Elementarläroverket i Umeå äfvensom för Lägre Elementarläroverken uti Piteå, Haparanda och Skellefteå under läsåret 1864-1865*. Umeå.

Redogörelse, 1873: *Redogörelse för Elementar-Läroverken i Umeå, Piteå, Skellefteå och Haparanda under läsåret 1872-1873*. Umeå.

Schou, H. H., 1926: *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923*. Utg. af Numismatisk Forening. København.

SHM = Statens historiska museum, Stockholm.

SML 2: Malmer, B. & Wiséhn, I.: Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 2. Myntfynd från Ångermanland. 1983.

Årsberättelser, 1867: *Årsberättelser om Elementarläroverken i Umeå, Piteå, Haparanda och Skellefteå under läsåret 1866-1867*. Umeå. □

Köp dina julklappar
i Kungl.
Myntkabinetts
butik!

En kunglig medaljgåva år 1787

År 1787 fick prosten Jöns Brock i Bräkne-Hoby i Blekinge celebert besök. Gustav III med följe var på väg till Köpenhamn, då han strax efter middagstiden den 25 oktober passerade prästgården. I ett bevarat brev som Brock redan samma kväll skrev till en god vän, berättar han att en page kom ridande in på gården med tillsägelse att kungen ville spisa middag där. Några få minuter därefter stod kungen vid dörren. "Lycka till att alla rummen voro städade, så att herrn kunde gå in i vilketdera honom behagade", skrev Brock.

Prosten var änklung sedan 1763, men en mamsell Rossander förestod hans hushållning. Hon såg till att bord blev insatta i salen, varpå mat och dryck framdukades av "pajer, drabanter och flere af Kongl. Betjäningen". Under det att kungen spisade "tillika med 3 herrar – en greve Horn, en dito Fersen och en De Besche", kom befallning till Brock att inställa sig hos majestätet. Han blev av "konungen ganska nådigt tilltalad", samt tillfrågad om varje handa, såsom hur gammal han var. "Sjuttiotre år", svarade prosten, vilket kungen först tvivlade på; men då han fick veta att Brock tillträtt sitt pastorat redan 1748, svarade kungen småleende: "Då var jag bara två år gammal".

Efter ytterligare småprat om varje handa ting, "och sedan alla frågor med möjligaste försiktighet blivt besvarade" överräckte kungen själv en silvermedalj till prosten "att emottaga sig till åminnelse". Mamsellen fick "2ne 2 riks-dalers sedlar eller 24 sk Smt" i drikspengar att fördela bland personalen (det var således två av Riksbankens transportsedlar om 2 riksdaler som överräcktes; prosten räknade med andra ord 1 rdr banko = ¼ rdr i silvermynt).

Efter att ha låtit sig beskådas genom ett öppet fönster av den församlade menigheten på gårdsplanen lämnade kungen prästgården med sitt följe. Besöket hade bara varat i två och en halv timme, och var väl snart glömt av de resande, men för prosten och hans tjänstefolk var det givetvis ett minne för livet. "Konungen var i allt sitt uppförande oförliknelige nådig och mild, och Mamsell Rossander förgätor aldrig de samtal hon med honom haft", skrev Brock.

På 1990-talet bjöds den till prosten skänkta silvermedaljen ut på antik-

marknaden. Hur högt han skattade gåvan visas av det faktum att han lät tillverka ett fodral av skinn till medaljen, försett med inskriften om att "Jean Brock" emottagit den av Gustav III personligen.

Medaljen ifråga präglades till minne av framläggandet av en ny författning år 1772; stamparna graverades på kungens initiativ av Gustaf Ljungberger (Hild. 22). Den är intressant såtillvida att fransidan utgör ett – säkerligen avsiktligt – plagiat av ständernas medalj från år 1756, vilken präglades till minne av den misslyckade kungliga statskuppen samma år. Det är samma sinnebild för Friheten som återkommer, dock med ett motsatt budskap. Ständerväldet under de föregående decennierna hade inte alls, menade Gustav III, inneburet någon frihet för folket. Under dess makt hade friheten grovt missbrukats och snarare utmynnat i ett förtryck. Han såg med andra ord sig själv som folkets befriare genom sin egen statskupp.

Denna kungliga propaganda, vilken ingående belysts av Mikael Alm i en avhandling som publicerades för några år sedan, får i medaljgåvan till prosten Brock ett handfast uttryck. Den visar att kungen gärna – och förmodligen medvetet – på resor spred sina medaljer till personer som i sin tur, liksom prosten, var viktiga lokala opinionsbildare. Medaljerna utdelades ju också av kungen med förvisningen om att de skulle bevaras med vördnad, inte bara av mottagaren själv, utan sannolikt även av hans arvingar i framtiden. BHn

Fotnot:

Jöns Brock (1714-1793) var son till kyrkoherden i Lövestad, Christopher B. "Han ärfde förmögenhet efter föräldrarna och lär under sin studenttid varit hvad man kallar sprätt", skriver Cawallin. Prästvigd 1738, regementspastor vid Livgardet 1745, därefter pastor i Bräkne-Hoby. G.m. Christina Regina Österman (1724-63), dotter till en kopparslagare i Stockholm; sex barn.

Litteratur

Alm, M.: *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772-1809*. Stockholm 2002.

Cawallin, S.: *Lunds stifts herdaminne efter merendels otryckta källor utarbetadt*, del 5, s 296. Lund 1858.

Janson, B.: *Antikrundan. Programmet – experterna – föremålen*, s 161. Värnamo 2000. □

OA och Carl Milles – en färdig medalj och ett medaljförslag

För 110 år sedan, 1895, bildades Svenska Fotografernas Förbund. Denna sammanslutning skulle fungera som "en sammanslutning mellan landets fotografer och har till ändamål att främja utvecklingen af fotografiens och dess utföres intressen i Sverige". Fr.o.m. 1911 utgav förbundet tidskriften Svenska fotografen, ett namn som 1915 ändrades till *Svensk fotografisk tidskrift*.

Redan tidigare fanns t.ex. Fotografiska föreningen som bildades 1888. I nästan alla större städer fanns det föreningar eller klubbar för fotoinresserade. Det låg i tiden att föreningar med självaktning och ambitioner skulle utge medaljer. Detta gällde även för Svenska Fotografernas Förbund. Vid förbundets möte sommaren 1896 fattades ett beslut om "förfärdigande af en medalj". Det bästa sättet att få fram medaljen ansågs vara genom en tävling.

Inbjudan till pristävlingen bland förbundets då 170 medlemmar utlystes. Prisjuryn bestod av redaktör Albin Roosval och fotograferna Alf J:son Dahllöf och R. Oversén. Året därpå, vid årsstämman i mars 1897, förelåg "en synnerlig vacker modell till prismedalj". De som först tilldelades medaljen i silver var hovfotograferna Gösta Florman och L. Larsson. De båda vinnarna hade ledande ställningar inom förbundet.

Vad hände då med medaljtävlingen? När man läser Adolf Lindbergs arbetsjournal för december 1897 finner man där att Lindberg med hjälp av sin reduktionsapparat utfört ett par medaljstamper till Svenska Fotografernas Förbund. Adolf Lindberg skriver där att modellen var "av en annan hand".

I medaljtävlingen deltog två unga konstnärer som med tiden skulle bli mycket kända, nämligen Oscar Andersson, d.v.s. OA och Carl Milles. Det var OA som vann tävlingen.

Målaren och litografen Oscar Andersson (1877-1906) var stockholmare. Efter att en kortare tid varit anställd på Kungl. Myntverket och där bl.a. arbetat under medaljgravören Lea Ahlborn genomgick han åren 1892-1898 Tekniska skolan. Det var ingen tillfällighet att Oscar Andersson anställdes på Myntverket. Hans far, August Andersson, var nämligen anställd där som myntarbetare. OA:s enkla sociala ursprung ställde honom vid sidan av det borgerliga samhället.

Förlaga till medalj för Svenska Fotografernas Förbund som utförts i blyerts av Carl Milles 1897. Foto: ATA.

Den färdiga medaljen till Svenska Fotografernas Förbund. Medaljens upphovsman är målaren m.m. Oscar Andersson, d.v.s. signaturen O. A. Präglad i silver vid Kungl. Myntet, 41 mm. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Han kände ett stort främlingskap och led av psykisk sjukdom. Hur som helst var det inte till OA:s nackdel i medaljtävlingen att han redan visste en del om medaljernas väsen.

OA fick i pris femtio kronor för sitt förslag. Medaljen utformades sedan, som sagt, på professor Adolf Lindbergs ateljé. Det var också Lindberg som ombesörjde att medaljen blev präglad hos Myntverket.

Medlemmarna i Svenska Fotografernas Förbund kände knappast till att en berömd skämttecknare skapat deras medalj. Medaljen är ju inte ens signerad! Kvinnofiguren föreställer en lätt draperad gudinna som håller den traditionella lagern i sina händer. Vid hennes fötter ligger några ekkvistar. De tämligen hårt utformade bokstäverna i omskriften står i kontrast till den mjukt modellerade figuren. Medaljens fränsida har en yttre ring bestående av en sluten lagerkrans. Mittpartiet har en slät yta som är avsedd för ingravering av vinnarnamn.

IV

Litteratur

Abel, U.: *Carl Milles – form, idé, medalj-konst*. Stockholm 1980, s. 30-33. □

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Änkans fattigpollett – ett tidigt försök att hjälpa fattiga i Norrköping

I gamla tiders Sverige var de flesta mer eller mindre fattiga. Detta var en situation som samhället länge hade svårt att komma till rätta med. Fattigdomen kan direkt förknippas med sjukdomar, missväxt, olyckor och utvandring. Den fattige kunde i bästa fall hoppas på mat och husrum samt eventuellt vård vid sjukdom. Det var klostren och senare kyrkan som först försökte på ett organiserat sätt hjälpa människor som hamnat i nöd. Det inrättades Helgeandshus, själagårdar och hospital. Medel till de fattiga kom genom insamlingar och böter. Det fanns fattigbössor i alla kyrkor, men också bössor som placerats i anslutning till marknadsplatser. För de gamla och orkeslösa fanns det ingen annan möjlighet än att till slut hamna i fattigstugan tillsammans med andra fattiga. I städerna byggdes särskilda hus för de gamla. Från 1898 blev "ålderdomshem" namnet på både fattiggårdar och fattighus.

Ålderdomsförsörjningen började få sin lösning först 1913 då folkpensioneringen infördes. Den byggde på försäkringsprincipen, d.v.s. att pensionens storlek skulle stå i proportion till det genom skatten inbetalda beloppet. Pensionen 1913 var mycket liten och saknade egentligen praktisk betydelse. År 1935 utbyggdes den genom en lag om folkpensionering. Med 1946 års lag övergavs försäkringsprincipen och i stället skulle ålderspensionen vara lika för alla. Den stora reformen kom med den s.k. allmänna tjänstepensionen (ATP), som efter en stor politisk strid och

Utdelning.	
Fattig-Quartaler	
Andra Åls	
Tredje Åls	
Fjärde Åls	
Femte Åls	
Sjätte Åls	
Sjunde Åls	
Åttende Åls	
Nionde Åls	
Tjugo Åls	
Utdelning	

Fram- och baksida till en fattigpollett som änkan Eriksson fått från Norrköpings stad. 127x102 mm.
Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

folkomröstning (1957) inrättades 1959 och kompletterades med lagen om allmän försäkring 1962. Till detta

kan man också lägga sjukförsäkringen som inneburit stora lättnader för många.

Om vi däremot blickar tillbaka till 1880-talet fanns endast frivillig hjälp att tillgå samt sådan som städerna internt organiserade fram. Det är i det ljuset som en papperspollett i Kungl. Myntkabinettets samling (tidigare Sven Svenssons samling) skall ses. Som en historisk lämning från en svunnen tid finns polletten som på framsidan har texten: *Norrköpings Stads Fattig-Pollett / No 208 / för änkan Lena Christina Eriksson / född 1819 24/6 till understöd / Tre kronor i månaden / enligt beslut den 18 Nov. 1889.*

Här handlar det inte om hjälp till en människa på fattighuset utan till en kvinna som hade någon form av egen bostad. Som regel nr 2 på pollettens baksida finns nämligen texten: *Hyresvärd, som innehar denna pollett såsom säkerhet för hyra, skall vid utdelningar sjelf uppbära penningarne, eller dertill skriftligen befullmäktiga någon annan.* På baksidan finns också en utdelningsplan som följer årets kvartal.

Någon större hemlighet var det inte att änkan Lena Christina Eriksson fick fattigunderstöd. Regel nr 1 angav nämligen att *Penningar för denna pollett utdelas hvarje kvartal, enligt pålysning i Norrköpings Tidningar.* Änkan Eriksson måste också ha haft någon annan inkomst eller hjälp. De anslagna tre kronorna i månaden kan knappast, inte ens den gången, ha räckt till att betala hyra och mat. År 1889 tjänade t.ex. en textilarbeterska ca 425 kronor under ett år. Detta var naturligtvis inte någon större summa pengar, men jämfört med änkans 36 kronor under ett år så var det mycket. IW

MYNT- & FRIMÄRKSTILLBEHÖR

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Trålvägen 6, 434 92 Vallda
Tel. 0300-281 25, Fax 282 25
www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

En skinnpung med silverpenningar från 1200-talet som gravgåva

När man år 1765 grävde för att bygga ett nytt vapenhus till Ramkvilla kyrka i Ramkvilla socken, Småland, påträffades en skinnpung fylld med små silverpenningar från 1200-talets mitt. Fyndet är nämnt i Samuel Rogbergs Historisk beskrifning om Småland, 1770.

Samuel Rogberg var medlem i hattpartiet och tillhörde den ständerkommission som tillsattes efter hovets och kung Adolf Fredriks misslyckade revolutionsförsök vid 1755-1756 års riksdag. Rogberg var riksdagsman, han var prästvigd och dessutom f.d. lektor i historia vid gymnasiet i Växjö. Ett stort intresse var hembygdsvetenskap och han samlade uppgifter om sitt landskap Småland från olika arkiv och genom att brevväxla med dess prästerskap.

Rogberg föddes 1698 i Jönköping och avled 1760 i Öjaby socken, Småland. Hans topografiska och antikvariska samlingar bearbetades av Eric Ruda (1733-1767) och utgavs postumt 1770 med huvudtiteln *Historisk beskrifning om Småland*. På sidan 701 i detta verk finns rubriken "Annexan Ramkvilla". Enligt beskrivningen av socknen så bodde i Ramkvilla på 1760-talet inte fler än ca 733 personer. Man levde huvudsakligen av åkerbruk och boskapsskötsel. Och 1765 byggdes kyrkans vapenhus om.

Ramkvilla kyrkas tillkomst är höljid i dunkel. En halv mil därifrån, vid Storsjön, låg gården Kyrkotorp. Vid denna kunde man, enligt Rogbergs beskrivning, se lämningar efter en fyrkantig stenhusbyggnad, som han ansåg skulle kunna utgöra resterna efter en nedbrunnen kyrka. Runtom löpte en mur med ca 266 alnars (158 m) omkrets, vilken antogs vara kyrkogårdsmuren. Byggnadslämningarna har sedermera avfärdats som kyrkoruiner och platsen för Ramkvilla kyrka vid Örkens strand anses numera vara den ursprungliga. Den byggdes troligen som en s.k. stavkyrka i trä på 1100-talet. Under 1300-talet byggdes en ny kyrka av sten på denna stavkyrkas grund, men den gamla träkyrkans vapenhus lät man vara kvar. Koret och sakristian i den norra delen är tillbyggda 1707 respektive 1710.

År 1765 var det dags för att ersätta det gamla vapenhuset i trä med ett helt nytt av sten. I *Historisk beskrifning ... berättas om ett myntfynd i*

Ramkvilla kyrka. Ur Ek 1951.

Götalandsmynt från kung Valdemars tid i Kungl. Myntkabinettets samling. Foto: Gabriel Hildebrand.

samband med denna händelse. (Uppgiften måste vara ett tillägg av Eric Ruda eftersom Rogberg avlidit 1760.) Vid grävningarna för det nya vapenhuset påträffades en skinnpung med mer än tvåhundra små silverpenningar och resterna av några människoben.

Wid jordens öppnande til grundwal för et wapn=hus, fants år 1765, jämte några mennisko=ben, också en skinnpung, hwaruti lågo öfwer 200 små silfwer=penningar, som woro bracteati, krönte med mennisko=hufwuden, drakhalsar eller lejon=gap, förmodelligen slagne i 11. eller 1200:de talet. Exemplar deraf blefwo Kongl. Antiqv. Arch. tilstälte."

Ur: Rogberg & Ruda, 1770

Fyndet antas härröra från en grav. Den medeltida kyrkans lilla kyrkogård hade legat söder om kyrkan, mot sjön. Mynten utgjordes av brakteater med krönt huvud och krönt lejon präglade under kung Valdemar vid mitten av 1200-talet, kanske på flera platser i Götaland. Sådana mynt är rikligt förekommande i såväl skattfynd som lösfynd i medeltida kyrkor. Det största fyndet vi känner till är det från Brunnsgråden i Styra socken, Östergötland, år 1786, då totalt ca 30.000 penningar från 1200-talet påträffades i jorden av en bonde. Ca 13.000 av dessa var brakteater med krönt huvud och krönt lejon. Då och

då framkommer vid arkeologiska undersökningar av medeltida gravplatser mynt i den begravningsficka, i den dödes mun eller som i detta fall en hel mängd mynt i en penningpung. Seden har fortsatt in i sen tid.

Några exemplar av de funna mynten översändes, enligt Ruda, till Kungl. Antikvitetsarkivet. Men trots efterforskningar har inga anteckningar kunnat återfinnas vare sig i Kungl. Myntkabinettet eller som arkivalier på ATA*. Det måste tilläggas här att enligt *Svenska Män och kvinnor*, s. 307, är Historisk beskrifning om Småland "på grund av utgivarens [Ruda] bristande noggrannhet synnerligen otillförlitligt". Men man kan anta att en så noggrann beskrivning av själva mynten inte kan vara någon produkt av utgivarens fantasi.

Monica Golabiewski Lannby

* Tack till Inga-Britt Rosén Epel, ATA.

Litteratur

Carlsson, C. H.: Rogberg. *Svenskt Biografiskt Lexikon*. 30, s. 278. Stockholm 2000.

Ek, G.: *Ramkvilla sockens historia*. Växjö 1951.

Holmberg, K.: När kungens mynt blev allmogens mynt. *Myntningen i Sverige 995-1995*. NM XL. Stockholm 1995.

Månsson, T.: Rogberg. *Svenska män och kvinnor*. 6, s. 307. Stockholm 1949.

Rogberg, S., Ruda, E.: Historisk beskrifning om Småland i gemen, i synnerhet Kronobergs och Jönköpings lähner, ifrån äldsta, til närvarande tid, om thesz politie, natural-historia, bergwærk, kyrko-stat, folkmågd, hushållning, kyrkor, slott och herregårdar, : med mera mines wærdt, författad af afl. mag. Samuel Rogberg ... vidare utförd af afl. mag. Eric Ruda. Karlskrona 1770.

Thordeman, B.: *Sveriges medeltidsmynt*. Nordisk Kultur XXIX. 1936. Fynd nr 43. □

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.n.a.se>

En långvandrande enkrona från 1876 har mycket att berätta

Vid början av 1960-talet fanns det fortfarande många mynt från Oscar II:s tid som cirkulerade i allmänna handeln. Man kunde t.ex. få en enkrona i sin hand. Snart gick den vidare, sin vana trogen, till en ny ägare. Under 85 år vandrade kronan ur hand i hand, från ficka till ficka. Till sist var det väl någon bankkassör som ansåg myntet vara alltför slitet. Annars var det så att det höga silvervärdet gjorde att de flesta försvann snabbt ut ur landet för att smältas i t.ex. Västtyskland. Den genomsnittliga omloppstiden för ett mynt omkring 1960 var ca 50 år.

År 1957 indrogs förslitna koppar- och silverslantar till ett värde av 377 346 kronor. Men åtskilliga mynt cirkulerade betydligt längre.

Det är alltid frestande att fundera något kring ett mynts färdväg genom åren och samtidigt blicka hastigt på den värld som passerade förbi. Om man utgår från enkronan som lämnade prägelpressen på Kongl. Myntet en dag 1876, gliitrande blank och med kung Oscars bild i tydlig relief. Och så allt som hänt fram till 1960-talet, då reliefen var så nednött att nästan bara konturerna återstod och valspråket "Brödrafolkens väl" mera kunde anas än läsas i sin halvt utplånade skrift ...

År 1876 var alla enkronor blanka och fina. De första enkronorna började nämligen präglas året innan. Kronan avlöste då mynten med valörer i riksdaler riksmünt. Ungefär samtidigt hade vi fått myntunionen med Norge och Danmark. Skiljemyntet vandrade fritt i de tre skandinaviska länderna och den här slitna kronan hade säkert gjort något besök utanför Sveriges gränser. Den kan ha hittat vägen till kända personer som t.ex. Strindberg, Zorn, Edvard Grieg eller Georg Brandes – och därmed bidragit till att hålla konsten och kulturen vid liv. Men oftast har den nog ägts av vanligt folk som bytt den mot livets nödtorft som potatis, mjöl, salt, sill, amerikanskt fläsk eller som betalning för en halvsulning.

Naturligtvis var den här kronan värd åtskilligt mer 1876 än en enkrona, säg, 1962 eller 2005. Ungefär 75 procent av Sveriges befolkning levde av jordbruk med binäringar, och en piga på 1870-talet hade ofta inte mer än tio kronor om året i konstantlön. Fick man mer för kronan så

var den i gengäld också mera svår-förtjänt – för de flesta. Men det fanns också folk, även på den tiden, som tycktes vara innehavare av ymnighetshorn ur vilka kronorna flödade.

Samma år som vår enkrona föddes, hösten 1876, uppträdde den världsberömda Kristina Nilsson på Operan som "Margareta" i Faust. Köbildningen började redan dagen innan biljettförsäljningen satte igång. Morgonen därpå betalades 35 kronor för de bästa köplatserna! Ännu värre blev det vid hennes besök 1885, då de främsta platserna i biljettkön kostade 150 kronor. Vid ett tillfälle sjöng hon från Grand Hotels balkong. Ett stort tumult uppstod och tjugo personer trampades till döds. Undertecknads fars morfar var där med sin unga hustru och lyckades rädda henne genom att lyfta henne högt upp och för övrigt stå stadigt stilla.

Opera var nog ingenting för pigor med tio kronor i årslön eller för fabriksarbeterskor med någon tioöring i timmen i arbetsförtjänst. Ännu 1898 hade en tobaksarbeterska inte mer än 11 öre i timmen och då skulle hon också arbeta 58½ timmar i veckan. En metallarbetare hade samma år en timpenning på 36 öre och han skulle arbeta drygt 61 timmar i veckan. Uppgifterna om hur mycket man fick för en krona på "den gamla goda tiden" bör naturligtvis ses mot bakgrunden av de låga lönerna.

Vad fick man då för vår gamla enkrona? Några varupriser från förrer en föreställning om den saken: oskummad mjölk kostade på 1880-talet i genomsnitt 14 öre litern, på 1890-talet 11-12 öre och i början av 1900-talet 13 öre. Motsvarande priser på smör var per kg: 1870-talet 1,82 kr, 1880-talet 1,71 kr, 1890-talet 1,86 kr och under 1900-talets första årtionde 2,09 kr. Kaffepriiset: 1876 1,85 kr, 1880-talet 1,51 kr, 1890-talet 1,41 kr och under det första decenniet dalade priset till 94 öre. Salt kött kostade i Stockholm på 1870-talet 69 öre per kg, på 1880-talet 67 öre, på 1890-talet 69 öre och perioden 1900-1910 79 öre.

Man märker att enkronan var mycket värd under åren närmast sekelskiftet 1900. Men många fick slita hårt för den. En "tvättgumma" kunde få stå vid sina grytor och bykvar från tidigt på morgonen till sena kvällen med två kronor i dagsförtjänst.

Kronans köpvärde minskade bara

måttligt fram till utbrottet av första världskriget. På sommaren 1914 räckte vår enkrona till dessa kvantiteter av någon av följande varor: nästan ett halvt kg smör, 13 ägg, över 3 kg vetemjöl, över 4 kg rågmjöl, 1 kg kalvkött, 0,9 kg oxkött, 0,8 kg fläsk, 0,6 kg kaffe och 2,3 kg salt sill.

Under de följande åren miste kronan mycket av sitt värde och återvann det aldrig helt, även om de uppskruvade priserna under efterkrigsåren kraftigt dalade ända fram mot 1930. I maj 1914 kunde man få en skraddarsydd kostym för 65 kr, 1916 kostade den 90 kr, 1920 270 kr och 1930 145 kr.

Då 1930-talet bröt in hade vår enkrona från 1876 hunnit bli ganska nött, men det fanns guldglans bakom den. Fick den sällskap med nio andra enkronor kunde den växlas in i rent guld på Riksbanken. Resultatet blev en guld-tia. Den glädjen tog slut redan 1931 då guldmyntfoten upphävdes helt plötsligt en söndag i september. Nå, kronan hade ett ganska bra årtionde, i alla fall under 1930-talet. För en krona kunde man åka spårvagn i Stockholm sex gånger, därav en gång i ytterzon. Eller fem gånger inne i stan med övergång. Med en tioöring till hjälp räckte den till en filmpremiär. Man kunde köpa ett kg falukorv eller fyra rejäla chokladkakor.

Lika billigt som i enkronans ungdom var det inte, men å andra sidan var kronan lättare förtjänad. Metallarbetaren, som 1898 hade 36 öre i timmen, fick betala 11 öre för en liter mjölk. Fyrtio år senare, 1938, kostade mjölken visserligen 27 öre men metallarbetarens inkomst hade ökat till 1 krona och 28 öre i timmen.

Detta var alltså det sista fredsåret. Och sedan kom den period då svenska folket började vänja sig vid såväl höjda löner som priser.

Det började bli god ekonomi att vara skyldig pengar. Den krona som lånades var mindre värd när den betalades åter. Och den som satte in sin krona på sparbanksboken fick en mycket blygsam ränta – ända fram till 1950-talets räntehöjningar.

Vår oscariska enkrona blev inte bara nött utan också naggad i kanten, mer och mer för vart år som gick. Men paradoxalt nog rullade den bara snabbare och snabbare. Enkronan blev nästan en symbol för tillvarons konjunkturen.

IW

Inträdeskort till avslutningen av riksdagen 1888

Som vi så ofta kunnat konstatera är gränserna för polletten som företeelse mycket vida. En biljett är ett slags betalningsmedel, eller åtminstone kvitto på erlagd betalning, och fungerar ofta som en pollett.

Hur är det med inträdeskort? Här presenteras ett sådant kort. Det är av vit papp med svart text. Det är texten som på fem rader avslöjar användningsområdet: "INTRÄDES-KORT / TILL / RIKS-SALEN (här avbryts texten av en vinstämpel som visar lilla riksvapnet) / vid Riksdagens avslutande / år 1888."

Inträdeskortet har kanske använts av någon anhängig till en riksdagsman eller av en person som hedrades av någon särskild orsak. Troligen är dessa kort tämligen sällsynta idag. *IW*

Ett minne från riksdagens avslutning 1888.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER

MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

Kanske det mest porträttlika bilden av Karl XII, dukt 1718. Gravör är Johann Carl Hedlinger. Dubbel storlek. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Hur såg Karl XII ut? Jo, möjligen som på gulddukatens från 1718

Det finns mängder med porträtt på Karl XII. De flesta är gjorda efter tidigare porträtt. Alla dessa porträtt varierar en del och det är svårt att veta hur kungen egentligen såg ut. Det fanns emellertid en numismatiker som gjorde ett uttalande i saken, nämligen kanslirådet Carl Reinhold Berch (1706-1777). Han säger följande: "av alla säges konungens likhet vara bäst träffad på en dukat, som var under prägling 1718, då konungen blev skjuten, och ej kom ut förr än 1719".

Den som graverat denna dukat är den schweiziske medaljkonstnären Johann Carl Hedlinger. Det lär vara så att Hedlinger sammanträffade i Paris 1716 med den svenske statsmannen Georg Heinrich von Goertz, som på svenska statens vägnar gav honom anbudet att överta ledningen av det svenska myntverket.

Man kan dock undra över hur mycket Berch egentligen visste om kungens utseende. Troligen hade han aldrig sett kungen och byggde sitt uttalande antingen på vad andra tyckte eller så jämförde han Hedlingers resultat med målningar och kopparstick. Inte heller Hedlinger hade sett Karl XII förrän denne "stod lite" på Karlbergs slott före begravningen.

Här följer ett försök till beskrivning av dukaten:

Åtsida: CAROL. XII. – D. G. REX SVE. Konungens bröstbild, höger profil, med kort, uppkammat hår, halsduk, harnesk och mantelveck.

Frånsida: FACT. EST DOMIN. PROTECTOR MEUS. (Herren har blivit min beskyddare). På fältet krönt dubbelt C med långa slängar nedtill, omgivet av de svenska tre kronorna. Vid sidan av de nedersta, årtalet 17 – 18, längre ned: L – C.

Personalia

Skånsk ledamot i SNF:s styrelse

Bernt Thelin heter jag och är skåning av födsel och ohejdad vana. Jag är född i Malmö men har bott i Lund större delen av mitt liv. Anledningen till flytten från Malmö var universitetsstudier i Lund, där jag studerade bland annat matematik och kemi. Efter doktorandstudier i kemi om fjärilsferomoner började jag arbeta inom läkemedelsindustrin, där jag blivit kvar sedan dess.

Samlare har jag nog varit hela livet, men myntintresset vaknade förhållandevis sent. Redan från början var samlandet inriktat mot skånepräglade medeltidsmynt. Detta är fortfarande en huvudlinje, men även andra medeltidsmynt har inkluderats i samlingen, liksom svenska polletter. Detta sistnämnda område har under senare år ägnats särskilt stort intresse.

I SNF:s styrelse kom jag in 2002 som suppleant och nu i år blev jag invald som ordinarie ledamot. Sedan jag kom med i styrelsen har jag odlat mitt pollettintresse även i detta sammanhang och t.ex. ägnat mig åt Sven Svenssons polletter. Detta har bland annat resulterat i en pollettauktion i föreningens regi. En del kortare artiklar har jag hunnit skriva till SNT och förhoppningsvis ska publicerandet fortsätta, och på flera olika sätt.

Bernt Thelin

Dukatens diameter: 21,2 – 22,0 mm. Vikt: ca 3,48 g. Guldhalt: 975,680/1000. Antalpräglade dukater: 2 143 ex. *IW*

MYNTMÄSSA

den 26 november

09.00 - 15.30

Ca tio mynthandlare från hela Sverige finns denna dag på
KUNGL. MYNTKABINETTET • SLOTSBACKEN 6, STOCKHOLM

Entré 30 kr

Specialpris på fatöl med smörgås utlovas av MYNTKROGEN!

Arrangörer: Sveriges Mynthandlares Förening / Svenska Numismatiska Föreningen

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 22 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt

Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Walldén Mynthandel AB

Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

AURUM AUKTIONER AB

stockholm

Vi tackar alla våra kunder för en mycket lyckad första auktion på KMK 15 maj 2005!

14. Klubbat pris 40.000:-

63. Klubbat pris 29.000:-

485. Klubbat pris 15.500:-

Inlämning pågår till auktion 2 som hålls i centrala Stockholm i februari 2006

Vi söker bättre mynt, sedlar,
medaljer och litteratur!

Sista inlämningsdag 16 december 2005

Vi erbjuder även fortsättningsvis:

- *Låg provision*
- *Utförliga objektbeskrivningar*
- *Alla objekt publiceras på Internet*
- *Alla objekt publiceras i tryckt katalog*

Aurum Auktioner AB, Tel. 08-660 20 70 vard. 9-13
E-post: info@aurumauktioner.se
Web: www.aurumauktioner.se

AHLSTRÖM/THOMAS HØILAND MYNTAUKTIONER

Våra första myntauktion i Stockholm gav en ny prisbild på svenska mynt.
Som exempel kan nämnas:

102 Daler 1603, SM 10	<i>utrop</i> 13.000	<i>såld</i> 21.000
716 Daler SM 1650, SM 98.	- 20.000	- 48.000
320 1/2 öre sm 1720, SM 342a - röd lyster	- 1.500	- 15.500
265 Mars 1718, SM 220	- 1.200	- 3.700
869 Transportsedel på begärt belopp 5 riksdaler 1815, SS 10b. XR	- 2.000	- 12.000
672 Krona 1897, SM 74	- 1.200	- 4.100

Vi tar nu emot material till våra nästa auktioner.

Ahlström/Thomas Høiland Myntauktioner AB

Frimärken • Mynt • Vin • Vapen • Smycken

Rådmansgatan 21 • S-100 41 Stockholm • Tel +46 08-101010

Lygten 37 • DK-2400 Köpenhamn NV • Tel +45 3386 2424

info@THauctions.com • www.THauctions.com